

**WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE W LICEUM I TECHNIKUM
– ZAKRES PODSTAWOWY**

**PRZEWODNIK OBYWATELSKI
SCENARIUSZE LEKCJI**

CZĘŚĆ 1

WARSZAWA 2019

Autor: Sylwia Żmijewska-Kwiręg

W publikacji wykorzystano scenariusze, których współautorami są:

Tomasz Merta, Alicja Pacewicz, Małgorzata Rutkowska-Pasza, Dagmara Woźniakowska,

Witold Klaus

Projekt okładki oraz rysunki ikonki: Agnieszka Czyżowska-Nyka

Redaktor: Dorota Nawalany

Skład: Michał Swianiewicz

© Centrum Edukacji Obywatelskiej

ISBN 978-83-66150-37-9

Wydanie 1

Przewodnik obywatelski. Scenariusze lekcji. Część 1 towarzyszą podręcznikowi *Przewodnik obywatelski. Wiedza o społeczeństwie w liceum i technikum – zakres podstawowy. Część 1* (nr dopuszczenia 1031/1/2019). Podręcznik powstał na podstawie książki *Przewodnik młodego obywatela*, który otrzymał nagrodę EDUKACJA XXI na Targach Książki Edukacyjnej w 2004 r. za wartości edukacyjno-poznawcze oraz poziom edytorski.

SPIS TREŚCI

ROZDZIAŁ I – Społeczeństwo

1. Wygląda na to, że żyjemy w społeczeństwie
2. I co ja robię tu? Co ty tutaj robisz?
3. Społeczeństwo w zasięgu wzroku
4. Rodzina, czyli razem w domu
5. Społeczeństwo znane ze słyszenia
6. Na drabinie społecznej
7. My, młodzież
8. Ścieżki edukacji i kariery
9. Sztuka życia w społeczności
10. Szkoła demokracji
11. Media w służbie demokracji
12. Na politycznej scenie
13. W wielkiej rodzinie narodów
14. Polska w trzydzieści lat po wielkiej zmianie

ROZDZIAŁ II – PAŃSTWO

1. Bez państwa ani rusz
2. O polityce i politykach
3. Demokracja – rządy ludu czy prawa?
4. Od agory do demokracji konstytucyjnej
5. Konstytucja – fundament współczesnego państwa
6. Wybieramy naszych przedstawicieli
7. W świecie politycznych idei
8. Z wizytą w Sejmie
9. Po co nam głowa państwa?
10. Trudna sztuka rządzenia
11. Sądy i Trybunały
12. Rządźmy się sami
13. Wybrane polityki publiczne w RP

ROZDZIAŁ I - SPOŁECZEŃSTWO

1. Wygląda na to, że żyjemy w społeczeństwie

Cele

Po zajęciach uczniowie powinni umieć:

- wyjaśnić, co to jest społeczeństwo;
- wskazać różnice między społeczeństwem tradycyjnym a nowoczesnym oraz podać ich przykłady;
- odwołując się do przykładów wyjaśnić, w jaki sposób inni ludzie wpływają na siebie nawzajem;
- podać przykłady norm prawnych, religijnych i obyczajowych oraz wyjaśnić, w jaki sposób regulują one codzienne życie w społeczeństwie.

Co będzie potrzebne na lekcji?

- *Przewodnik obywatelski. Część 1*
- encyklopedia
- flamastry

Metody i techniki pracy

- praca z tekstem
- wizualizacja: mapa skojarzeń
- rozmowa nauczająca
- wypowiedź ustna; formułowanie argumentów/własnego stanowiska
- praca w parach/praca w grupach

JAK MOŻNA PRZEPROWADZIĆ ZAJĘCIA?

Wprowadzenie

1. Co zależy wyłącznie od nas? Zadaj uczniom pytanie z podręcznika: *Jakie rzeczy w waszym życiu zależą wyłącznie od was?* Poproś kilku uczniów o odpowiedź wraz z uzasadnieniem. Wspólnie zastanówcie się: *Czy człowiek jest samowystarczalny? Jak jest dziś, a jak było kiedyś?*

Wypowiedzi uczniów być może skłonią ich do podobnej refleksji jak Arystotelesa, że człowiek jest istotą społeczną, a życie we wspólnocie leży w jego naturze. Choć możemy być jako istoty ludzkie samowystarczalni i zaspakajać podstawowe potrzeby, to do pełni poczucia bezpieczeństwa i zadowolenia potrzebujemy innych (ludzi czy też wytwarzanych przez nich dóbr i usług itp.).

Nawiązując do tekstu „W społeczeństwie czyli między ludźmi” (część 1, s. 12) oraz „Życie społeczne – beczka miodu z łyżką dziegciu”(część 1, s. 12–13), zwróć uwagę uczniów, że postrzeganie przez nas roli społeczeństwa zmienia się z biegiem czasu. W miarę jak rozwija się wiedza na ten temat oraz powstają nowe narzędzia do obserwacji i analizy społeczeństwa oraz zjawisk społecznych, człowiek nieustannie dojrzewa i zdobywa nowe doświadczenie dzięki kontaktom z innymi ludźmi.

Sformułujcie wspólnie definicję społeczeństwa (np. społeczeństwo jest to duża zbiorowość ludzka żyjąca na określonym, wyodrębnionym terytorium, pomiędzy której członkami powstają zarówno trwałe więzi, jak i tymczasowe powiązania). Następnie porównajcie definicję z tą zapisaną w słowniku lub

encyklopedii.

Przedstaw uczniom i uczennicom cele lekcji, wskazując na te, których realizacja będzie kontynuowana/rozwijana również na kolejnych zajęciach.

Rozwinięcie

2. Życie społeczne – mapa myśli. Poproś uczniów, aby wykorzystując własne przemyślenia oraz teksty z podręcznika, opracowali na bieżąco notatkę w postaci mapy skojarzeń dotyczącą społeczeństwa/życia społecznego. Mogą na mapie zamieszczać zarówno hasła nawiązujące bezpośrednio do definicji społeczeństwa (podsumowując w ten sposób kolejne aktywności na lekcji), jak i prawidłowości, formy, czynniki i cechy mające wpływ na kształt życia społecznego.

Przypominaj uczniom podczas lekcji o uzupełnianiu zapisów oraz zachęć ich, aby zadbali o stronę graficzną notatki (odpowiednie kolory, litery, strzałki lub inne symbole itp.).

3. Normy społeczne, czyli pod czujnym okiem. Zapytaj uczniów i uczennice: *Co powoduje, że zasadniczo funkcjonujemy w dużych społeczeństwach w sposób uporządkowany, a większość członków tych społeczeństw wie, jak się zachować?* Zapisz propozycje uczniowskie na tablicy lub flipcharcie. Wśród uczniowskich odpowiedzi mogą pojawić się takie hasła, jak: prawo, kodeks karny, sądy, przykazania, obyczaje.

Na zakończenie podkreśl, że nasze zachowania w społeczeństwie regulują zasady, reguły i normy społeczne, w tym przede wszystkim:

- normy religijne – określają, co jest dobre a co złe z punktu widzenia danego związku wyznaniowego;
- normy moralne – mówią, jakie postępowanie jest akceptowane, a jakie nie z punktu widzenia etyki;
- normy obyczajowe i zwyczajowe – zawierają w sobie normy religijne i moralne, ale dają również informację dotyczącą form zachowania i postępowania w sprawach, które nie są związane ani z religią, ani z prawem stanowionym przez państwo;

Zwróć uwagę uczniów na szczególną rolę norm prawnych, stanowionych przez władzę ustawodawczą w państwie, a których przekroczenie wiąże się z sankcjami karnymi orzkanymi przez instytucje do tego powołane. Następnie poproś, aby przeczytali tekst „Pod czujnym okiem” (część 1, s. 13–14) i przeanalizowali zamieszczoną na tej samej stronie tabelkę oraz na koniec odpowiedzieli w parach na pytania: *Co się dzieje, gdy przekraczamy wybrane normy? Kto wymierza karę/wyciąga konsekwencje?*

Nasza propozycja

Jeśli pracujesz z uczniami, którzy interesują się historią, możesz w podsumowaniu nawiązać do zjawiska ostracyzmu. Pojęcie to pochodzi ze starożytnej Grecji i oznacza sąd skorupkowy (z gr. ostrakon – skorupka gliniana), czyli sposób usunięcia jednostki poza społeczeństwo wprowadzony w Atenach. Na specjalnie zwoływanym co roku zgromadzeniu ludowym ustalano przez głosowanie, czy należy kogoś skazać na wygnanie. W tym celu każdy członek zgromadzenia wypisywał na glinianej skorupce nazwisko osoby, która jego zdaniem zagrażała demokracji ateńskiej. Obywatel, którego nazwisko wskazała większość głosujących, musiał na jakiś czas opuścić Ateny, nie tracąc jednak praw obywatelskich i majątkowych. Sposób ten niejednokrotnie był wykorzystywany, by pozbyć niewygodnych obywateli z Aten (np. Peryklesa czy Temistoklesa).

Zapytaj uczniów i uczennice, czy przestrzeganie wybranych norm obyczajowych lub zwyczajowych sprawiło im w ostatnich miesiącach szczególną trudność. A może byli świadkami złamania jakiejś normy? Jak w tej sytuacji zareagowali? Poproś, aby krótko porozmawiali o tym w parach.

4. Społeczeństwo tradycyjne i nowoczesne. Przeczytaj uczniom i uczennicom opisy dwóch społeczeństw („A” i „B”). Zapytaj, który z nich przypomina im to, w którym żyją.

SPOŁECZEŃSTWO A

Niewielka społeczność Tafi Todzi w większości posługuje się lokalnym językiem ewe, choć językiem urzędowym Ghany jest angielski. Władzę pełnią najczęściej głowy rodzin wielopokoleniowych odpowiedzialne za organizację życia obywatelskiego wspólnoty, kultywację wierzeń i rozstrzyganie konfliktów. Członkowie tej wiejskiej społeczności głównie zajmują się rolnictwem. Większość z nich jest analfabetami.

Opracowano na podstawie: A. Antonowicz, *Rozwój lokalnych społeczności wiejskich w regionie Volta w Ghanie* [w:] *Kulturowe uwarunkowania rozwoju w Azji i Afryce*, red. K. Górak-Sosnowska, J. Jurewicz, Łódź 2010.

SPOŁECZEŃSTWO B

Hongkong to jedno z najbardziej zaludnionych miejsc na świecie. Większość mieszkańców mieszka w kilkudziesięciopiętrowych blokach. Mimo wysokiej gęstości zaludnienia, Hongkong posiada wiele wolnych przestrzeni, które zajmują parki, lasy i zarośla. Miejscowi Chińczycy posługują się na co dzień głównie językiem kantońskim. W Hongkongu mieszkają przede wszystkim Chińczycy, imigranci z Filipin, Indonezji, i USA oraz krajów europejskich. Panuje pełna wolność wyznaniowa: tworzą ją to wyznawcy tradycyjnego chińskiego synkretyzmu religijnego, chrześcijanie, Żydzi. Miasto jest siedzibą wielu wielonarodowych organizacji, banków – ma jeden z najwyższych wskaźników wśród rozwiniętych gospodarek świata. Mieszkańcy zatrudnieni są w produkcji, handlu, turystyce, łączności, finansach i innych usługach.

Opracowanie własne na podstawie Wikipedii

Podziel następnie klasę na czteroosobowe grupy. Poproś, aby połowa uczniów wypisała ogólne cechy społeczeństwa „A”, druga połowa społeczeństwa „B”. Pomocą w znalezieniu właściwych cech mogą być pytania (nie na wszystkie z nich można znaleźć odpowiedź w tekstach): *Gdzie mieszkają członkowie społeczeństwa? Czym się kierują w podejmowaniu decyzji? Co ich łączy? W jaki sposób pilnują, by przestrzegane były normy? Kto to robi? Co reguluje życie tego społeczeństwa: prawo jednakowe dla każdego czy relacje? Czy członkowie społeczeństwa są do siebie podobni? Co ich łączy, a co różni? Co najczęściej biorą pod uwagę członkowie społeczności przy podejmowaniu decyzji – dobro własne czy dobro wspólne?*

Kiedy uczniowie wykonają pracę w grupach, spróbujcie przedstawić na tablicy obok siebie cechy społeczeństwa „A” i „B” – możecie je porównać z tabelką na s. 16 i uzupełnić. Zapytaj uczniów, czy potrafią nazwać przedstawione typy społeczeństw (tradycyjne i nowoczesne).

Porozmawiajcie krótko w klasie, w których z tych społeczeństw, biorąc pod uwagę ich cechy, może szybciej dojść do naruszenia różnych obszarów życia społecznego. Zastanówcie się, dlaczego.

Nasza propozycja

Możesz zachęcić uczniów i uczennice do lektury tekstu o czynnikach zagrażających porządkowi, znajdującego się w części „Wiedzieć więcej”, dostępnej tylko w scenariuszach dla nauczycieli. Wyjaśnij uczniom, że sytuacja, w której prawo, zwyczaje, obyczaje i zasady moralne ulegają osłabieniu, w socjologii nazywana jest anomią (dosłownie „brakiem norm”).

Zachęcamy też do realizacji miniprojektu „Sto lat w mojej miejscowości”. Wskazówki można znaleźć w ćwiczeniu pod tym samym tytułem na końcu pierwszego rozdziału (część 1, s. 138). Uczniowie opisują przemiany, które zaszły w życiu społecznym w ich miejscowości, w dowolnej formie (wypracowanie,

plakat, reportaż fotograficzny, wywiad z najstarszymi mieszkańcami itp.).

Zakończenie

5. Praca domowa. Zaproponuj chętnym uczniom pracę domową do wyboru:

- **„Normy do wymiany”.** Zapytaj uczniów, czy wszystkie normy, które regulują życie współczesnego społeczeństwa są sensowne i potrzebne? Poleć, aby porozmawiali z rodzicami, sąsiadami, rodzeństwem o normach obowiązujących w polskim społeczeństwie, których z nich nie można zmienić, a które należy zmodyfikować lub porzucić (bo za bardzo komplikują życie, nikt ich nie przestrzega, więc są jedynie martwym zapisem itp.). Uczniowie napiszą krótką rozprawkę, w której przedstawią swoje stanowisko wraz z uzasadnieniem i przykładami. Na następnej lekcji przedyskutujcie wspólnie swoje propozycje modyfikacji norm. Zadanie to można zrealizować w parach – szczegółową instrukcję znajduje się na końcu pierwszego rozdziału, w ćwiczeniu „Normy do wymiany” (część 1, s. 138).
- **„O duchu praw”.** Poproś uczniów, aby przeczytali, co o prawach i obyczajach sądził osiemnastowieczny myśliciel francuski, Monteskiusz (część 1, s. 15), a następnie odpowiedzieli na pytania zamieszczone w ramce pod cytatem.
- **Normy trwałe czy zmienne?** Uczniowie mogą w punktach odpowiedzieć na pytanie: *W jaki sposób zmieniają się normy prawne, religijne i obyczajowe we współczesnym świecie?*, podając przykłady zarówno lokalne (dotyczące np. norm obyczajowych), jak i globalne.

Nasza propozycja

Jeśli zagadnienie norm zainteresuje klasę, możesz zaproponować uczniom zorganizowanie dyskusji na ten temat (np. w postaci cyklu debat). Może to być zarówno debata oksfordzka, jak i dyskusja „za i przeciw” czy tzw. „akwarium”, ważne by wybrać konkretny temat, który dotyczyć będzie np. jednej normy.

Przed debatą uczniowie powinni sięgnąć do różnych źródeł i sprawdzić: W jaki sposób dochodzi do zmiany norm obyczajowych i zwyczajowych? Co powoduje, że pewne normy przestają być potrzebne? Jakie konsekwencje dla całego systemu ma odrzucenie bądź modyfikacja jakiejś normy? Wskazówki dotyczące różnego rodzaju dyskusji i debat oraz formułowania argumentów znajdziesz w części „Wiedzieć więcej”.

6. „Sprawdź się sam/sama!”. W posumowaniu lekcji wykorzystaj jedno lub wszystkie pytania z rubryki „Sprawdź się sam/sama!”. Możesz zaproponować uczniom, aby podsumowali lekcję samodzielnie lub w parach. Jeśli na lekcji skupią się tylko na wybranym pytaniu, zachęć ich, aby przeanalizowali pozostałe pytania w domu.

WIEDZIEĆ WIĘCEJ

Czynniki zagrażające porządkowi

Jednym z czynników warunkujących porządek w społeczeństwie jest wielkość populacji. Wielkie populacje zawsze trudniej jest zorganizować niż mniejsze, ponieważ w miarę jak przybywa ludzi, coraz trudniej jest o bezpośrednie kontakty każdego z każdym. Nie ma czasu na to, żeby się spotkać, porozmawiać i poznać wszystkich. Co więcej, pogarsza się jakość interakcji – pod względem zaangażowania emocjonalnego i wzajemnego zaufania. A kiedy ludzie nie mogą kontaktować się bezpośrednio i nie czują się solidarni, osłabia to jeden z najistotniejszych czynników kontroli społecznej. Na dodatek ci, którzy utrzymują ze sobą ściślejsze kontakty, zaczynają się wyodrębniać w subpopulacje z własną subkulturą i stylem życia. Daje im to poczucie solidarności, ale także sprawia, że stają się inni niż reszta. Izoluje to poszczególne subpopulacje nawzajem od siebie, sprawia, że stają się sobie obce, na skutek tego łatwiej może dochodzić między nimi do konfliktów lub choćby nieporozumień, w związku z czym pojawiają się kłopoty z utrzymaniem kontroli nad coraz bardziej różniącymi się od siebie grupami ludzi.

W większych populacjach znacznie trudniej jest także rozdzielać dobra i koordynować działania. Jeśli ludzie nie mogą w sposób nieformalny omawiać spraw i dogadywać się między sobą, to na jakiej podstawie obcy mają decydować o tym, co kto ma robić i co ma dostać? I odpowiedzią na to, chociaż niekompletną, jest gospodarka rynkowa, w której ludzie kupują i sprzedają dobra i usługi. Innym rozwiązaniem jest konsolidacja władzy po to, żeby mogła istnieć „siła polityczna”, która koordynuje działania, rozdziela dobra i rozstrzyga potencjalne konflikty w gospodarce.

Drugim czynnikiem, który z znacznym stopniem utrudnia utrzymanie porządku społecznego, jest zróżnicowanie społeczne, czyli proces pogłębiania różnic – w kulturze, w rolach zawodowych, w dochodach, w strukturze rodziny, w przedsięwzięciach gospodarczych i dosłownie we wszystkim, czym zajmują się poszczególni ludzie, grupy i organizacje. Im więcej takich odmienności, tym bardziej zróżnicowana staje się populacja. Spowodowane jest to powiększaniem się danej populacji, ponieważ ludzie zaczynają się bardziej izolować i tworzyć własne, odmienne subkultury i sposoby postępowania. Pogłębiające się odmienności utrudniają kontrolę społeczną: W jaki sposób można koordynować działania ludzi należących do różnych subkultur, pełniących różne role w gospodarce, w społecznościach lokalnych, regionach i w organizacjach? Kto powstrzyma ich przed wzajemnym zwalczaniem się? Kto zorganizuje im rynek wymiany dóbr? Odpowiedź brzmi: należy rozszerzyć działania regulacyjne rządu, ale będzie to kolejne Źródło pogłębiania się zróżnicowania społecznego. W miarę jak populacje rosną i stają się coraz bardziej zróżnicowane, pogłębiają się także nierówności, które stanowią niezależny i coraz groźniejszy czynnik leżący u podnóża konfliktów i napięć w społeczeństwach ludzkich. Czasami prowadzą nawet do obejmujących swym zasięgiem całe społeczeństwo rewolucji. Znacznie częściej jednak doprowadzają do zakrojonych na mniejszą skalę utarczek pomiędzy tymi, którzy posiadają określone dobra, a tymi, którzy ich nie mają. Jak podkreślają teorie konfliktu, wiele zdarzeń wokół nas wywołanych jest przez nierówności.

Jonathan H. Turner, *Socjologia*, Zysk i S-ka, 1998, s. 197–199

Trudna sztuka debatowania

Czym jest debata?

Debata to krytyczna ocena pomysłów lub polityk ujęta w ściśle określonej strukturze, połączona z umiejętną perswazją. Pozwala ona doskonalić sztukę przemawiania i lepiej rozumieć świat, tworząc różne argumenty oraz spierając się z kontrargumentami. W debacie wyróżniamy trzy wzajemnie przenikające się wymiary. Są to:

A. **Treść:** Co mówimy? Jakich argumentów i przykładów używamy?

B. **Styl:** Jak mówimy? Jakiego języka używamy? Jak modelujemy głos?

C. **Strategia:** Jak głęboko uda nam się wejść w temat, odpowiedzieć na argumenty innych i ustrukturyzować to, co mówimy?

Każda debata zaczyna się od ogłoszenia tezy – stwierdzenia, idei albo polityki, która będzie dyskutowana. Z reguły teza jest polityką zmieniającą status quo albo stwierdzeniem, którego prawdę lub fałsz uczestnicy będą starali się wykazać. Na przygotowanie swoich argumentów uczestnicy dostają 15 minut. W debacie biorą udział dwie strony: rządowa i opozycyjna. Ta pierwsza popiera tezę. Publiczność i/lub sędziowie biorąc pod uwagę treść, styl i strategię mówców, oceniają, kto najbardziej ich przekonał.

Czym debata różni się od zwykłej rozmowy?

Kiedy rozmawiamy, na przykład z naszymi znajomymi albo rodzicami, robimy właściwie to samo, co podczas debaty – wymieniamy się pewnymi informacjami, znakami i argumentami. Jednak nie każda rozmowa staje się od razu debatą – ma na to wpływ kilka czynników:

1. Formalizacja – w rozmowie ze znajomymi każdy mówi tyle, ile ma ochotę (albo do czasu, kiedy inni mu nie przerwą), w dowolnej kolejności i nie dba o strukturę swojej wypowiedzi. Debata rządzi się innymi prawami. Aby łatwiej było śledzić tok rozumowania mówców i odpowiedzi na poszczególne argumenty, debata wprowadza pewne ograniczenia, jak np. ustalenie czasu, który mają na swoje wypowiedzi poszczególni mówcy, opracowanie sposobu zadawania pytań czy zwracania się do siebie. Dzięki tym ograniczeniom, paradoksalnie, łatwiej jest wymieniać myśli oraz dać każdemu równe szanse, aby móc zaprezentować swoje zdanie.
2. Język – jednym z ograniczeń, które nakłada na nas debata jest język, jakiego używamy. W zwykłej rozmowie przekonujemy na ogół naszych znajomych, możemy więc używać skrótów myślowych i slangu, bo wiemy, że rozumieją, o co nam chodzi. Podczas debaty przemawiamy do ludzi, którzy nas nie znają, często nawet nie za bardzo chcą słuchać tego, co mamy im do powiedzenia. Niezwykle ważne jest, żeby język, którego używamy, docierał do naszych słuchaczy. Co to znaczy? Nie może on być zbyt potoczny (w końcu debata to też rywalizacja retoryczna), ani zbyt skomplikowany czy wyrafinowany. Liczy się tylko to, aby przekazać swoje argumenty i aby dotarły one do słuchaczy.
3. Sędziowie – nasze codzienne rozmowy nie podlegają formalnej ocenie. Nikt nie zapisuje naszych argumentów, nikt też nie sprawdza, jak odpowiedzieliśmy na kontrargumenty przeciwnika. To właśnie różni zwykłą debatę od rozmowy – podlega ona ciągłej ocenie, zarówno z punktu widzenia publiczności, jak i sędziów, którzy starają się przyjąć punkt widzenia średnio poinformowanego wyborcy. Wyobraźcie sobie, że jesteście politykami i walczyacie o głosy, a sędziowie są waszymi wyborcami. Co wówczas się stanie?

Czym debata różni się od kłótni?

Mówiliśmy już o ograniczeniach czasowych. To dzięki nim nie jest możliwe, aby w debacie jedna strona zdominowała drugą, nie pozwalając jej dojść do głosu. Formalizacja wymusza również odpowiedni język – nie możemy obrażać swojego przeciwnika. Najważniejsze jednak są argumenty. W codziennych sprzeczkach często sięgamy po argumenty ad personam, w debacie nie ma na nie miejsca. Wygrać debatę można jedynie argumentując merytorycznie i logicznie – i to jest prawdziwa sztuka!

Czym jest argument?

Argument to wszystko, co pozwala nam przekonać innych do naszych racji. Z naukowego punktu widzenia, każdy argument to połączony ze sobą zbiór pewnych zdań, propozycji lub oświadczeń, z których niektóre są przesłankami, a jedna z nich jest konkluzją (wnioskiem). Zadaniem tych przesłanek jest przekazanie pewnego ciągu rozumowania (logicznego ciągu przyczynowo-skutkowego), który w efekcie prowadzi do jakiegoś wniosku.

Przykładowo, jeśli mówimy, że „B zachodzi dlatego, że zaszło A”, w naszym argumencie „A” jest przesłanką, a „B” jest konkluzją. Jest to oczywiście najprostszy możliwy schemat rozumowania, ale dobrze tłumaczy istotę argumentacji. Polega ona na znajdowaniu przesłanek i popieraniu nimi naszych opinii. Im więcej przesłanek, tym większa szansa, że udowodnimy nasz argument i przekonamy przeciwników.

Mówimy na przykład:

Rząd Polski powinien zapewnić obywatelom darmowy dostęp do internetu. Argumentem, którego użyjemy na poparcie tej tezy będzie fakt, że: **W obecnym świecie to informacja i dostęp do niej ma największą wartość, a ludzie pozbawieni tego dostępu są wykluczeni ze społeczeństwa. Na poparcie tego argumentu możemy pokazać dane, że dzieci posiadające dostęp do wielu źródeł informacji (czyli takie, które korzystają z wyszukiwarek internetowych), osiągają lepsze wyniki w nauce niż te, które opierają się wyłącznie o papierowe encyklopedie. Biorąc to pod uwagę, rząd, który powinien z założenia dbać o równe szanse dla wszystkich obywateli, powinien zapewnić im dostęp do internetu.**

W naszym przykładzie zdania zaznaczone na czerwono są przesłankami, natomiast zdania zaznaczone na niebiesko są konkluzją tego argumentu. Podsumowując, możemy powiedzieć, że zdanie stanowiące podstawę do uznania (wyprowadzenia) innego zdania nazywa się przesłanką rozumowania, a zdanie uznane (wyprowadzone) na podstawie przesłanki rozumowania nazywa się konkluzją (wnioskiem) rozumowania (wyprowadzania).

Jak zbudować dobry argument?

Aby argument był dobry, nie wystarczy rzucić kilku ładnie brzmiących twierdzeń. Tak jak zauważyliśmy już wcześniej, każdy argument powinien posiadać przesłanki i wynikającą z nich konkluzję, które do tego powinny się jeszcze układać w logiczny ciąg przyczynowo-skutkowy. Nie jest to łatwe zadanie i bardzo łatwo zagubić się przy tłumaczeniu, o co naprawdę nam chodzi. Tu z pomocą przychodzi nam formuła „SEI”. Opiera się ona na twierdzeniu, że dobry argument zawiera cztery nieodzowne elementy:

1. **Twierdzenie** – tytuł, nazwa.
2. **Rozumowanie** – Dlaczego nasz mechanizm zachodzi? Dlaczego jest on ważny w tym przypadku?
3. **Dowody, przykłady.**
4. **Połączenie** z całą linią argumentacją, z tematem, problemem itd.

Reguła SEI (State – Explain – Illustrate) pomaga zapamiętać, co musi zawierać prawidłowy argument.

Pamiętaj!

Zawsze **nazywaj** swój argument, następnie **tłumacz**, jakie przesłanki działają i dlaczego zachodzi opisywany przez siebie ciąg przyczynowo-skutkowy, a także czemu akurat ten argument jest ważny dla sprawy, której bronisz. Na koniec **podawaj dowody**, potwierdzające twoje twierdzenie. Mogą to być przykłady albo analogie, które pokazują, jak to, o czym mówisz, działa w realnym świecie.

Przykład:

W temacie „TI zakazałaby sprzedaży papierosów” chcemy przedstawić argument dotyczący tego, jakie skutki dla zdrowia ma ten nałóg. Możliwy sposób zbudowania tego argumentu wygląda w następujący sposób:

State:	Argument, który chcielibyśmy przedstawić, będzie odnosił się do kwestii zdrowia obywateli, o które powinien dbać rząd.
Explain:	Palenie jest bardzo niezdrowym nałogiem, który niszczy życie i zdrowie milionów ludzi. Co roku tysiące osób umiera na różne rodzaje chorób wywołane paleniem papierosów, ale same nie są w stanie zerwać z nałogiem. Ponieważ rolą rządu jest

dbanie o dobro obywateli i walka z grożącymi im chorobami, powinien on zakazać sprzedaży papierosów i w ten sposób ograniczyć znacząco liczbę osób palących papierosy. **Dlaczego?** Ponieważ palenie szkodzi zdrowiu, a dla większości uzależnionych jedynym ratunkiem jest tak radykalny krok, który może podjąć jedynie rząd.

Illustrate: Przykładem interwencji rządu w sprawy dotyczące bezpieczeństwa i zdrowia obywateli jest **ustawodawstwo dotyczące narkotyków**. Dzięki temu, że sprzedaż i rozpowszechnianie narkotyków jest w Polsce zakazane, dostęp do nich jest znacznie utrudniony, a co za tym idzie, mniej ludzi jest narażonych na zabójcze dla nich uzależnienie.

Osiem rad na temat publicznego przemawiania

1. Pewność siebie. Jeśli będziesz pewny/pewna siebie, łatwiej ci będzie zapanować nad myślami swoich słuchaczy. Dlatego pamiętaj, jeżeli nawet nie wiesz do końca, o czym mówisz, nie możesz dać tego poznać po sobie.
2. Postawa. Jeżeli chcesz brzmieć pewnie i przekonać słuchaczy, musisz wyglądać na pewnego siebie. Nikt nie uwierzy osobie, która kuli się w sobie, nawet jeżeli tworzyłaby prawdziwe argumenty. Jeżeli ty uwierzysz, że masz rację, publiczność też da się do niej przekonać. Zapomnij więc o garbieniu się, chowaniu rąk w kieszeniach czy przestępowaniu z nogi na nogę. Stań pewnie, wyprostuj się i pokaż swoją postawą, że warto cię słuchać.
3. Głos. Tak samo jak w przypadku postawy, ogromny wpływ na słuchaczy ma nasz głos. Jeżeli więc chcemy ich przekonać, musimy mówić w stanowczy sposób. Co to znaczy? Wielu ludzi myśli, że pewność siebie oznacza mówienie podniesionym głosem – to jest nieprawda. Oczywiście, szeptanie nie jest najlepszą strategią na przemówienie, ale musimy pamiętać, że krzyk prędzej zniechęci naszych słuchaczy i ich rozproszy aniżeli do czegokolwiek przekona. Dlatego spokojny, rzeczowy ton głosu jest niesamowicie ważny.
4. Gestykulacja. Pamiętaj, że mówisz nie tylko ustami, razem z tobą porusza się całe twoje ciało. Jeżeli chcesz skutecznie przekonać swoich słuchaczy, musisz wykorzystać swoje ciało. Szczególnie ważne są ręce; jednym z największych błędów, jakie można popełnić podczas publicznych przemówień, jest zapominanie o ich istnieniu. Bądź świadom tego, w jaki sposób gestykulujesz – wykorzystaj fakt, że za pomocą rąk możesz podkreślić ważny element swojej mowy albo zaprezentować jakiś ciąg logiczny. Nie możesz jednak przesadzić – zbyt zamaszysta gestykulacja odciągnie uwagę od treści twojego przemówienia.
5. Język. Przemawianie to sztuka przekonywania ludzi, a pierwszym krokiem do niej jest zrozumienie przez innych twojego przesłania. Zadbaj, aby język, którego używasz był dostosowany do grupy słuchaczy (inaczej mówi się do swoich kolegów lub koleżanek w klasie, a inaczej podczas egzaminu na studia), a twoje myśli były jasne i łatwe do przyswojenia. Tylko w ten sposób będziesz pewien/pewna, że twoja wiadomość dotrze do publiczności.
6. Wzrok. To, że ludzie są zdenerwowani, najłatwiej poznać po ich oczach. Często nieświadomie szukają ucieczki w dalekich kątach sufitu, nie zdając sobie nawet sprawy z tego, jak bardzo to osłabia ich siłę przekonywania. Jeżeli stresujesz się swoim wystąpieniem i nie wiesz, w którą stronę skierować wzrok, znajdź sobie jeden punkt w sali. Może to być jakaś w miarę neutralna twarz słuchacza lub zwykła doniczka na parapecie okna – ważne jest, abyś nie sprawiał/ła wrażenia osoby rozproszonej lub zestresowanej. Jeżeli to zdołasz to opanować, wejdiesz na wyższy poziom wtajemniczenia – wykorzystaj kontakt wzrokowy w celu skupienia uwagi słuchaczy i do podkreślenia najważniejszych elementów swojej mowy. To prostsze niż ci się wydaje!

7. Struktura. To ona pomoże twoim słuchaczom zrozumieć, co chcesz im przekazać, a tobie ułatwi opanowanie stresu podczas przemówienia. Nie zapisuj na kartce swojej mowy słowo w słowo (ani, broń Boże, nie ucz się jej na pamięć!), w przypadku pomyłki trudno będzie Ci wrócić do swoich myśli, a samo czytanie z kartki nie wygląda zbyt przekonująco. Zapisz sobie tylko najważniejsze myśli wystąpienia, najlepiej w przejrzystych punktach. Pamiętaj o wstępie, rozwinięciu i zakończeniu – dzięki nim łatwiej dotrzesz do swoich słuchaczy, a oni nie zgubią wątku.
8. Szacunek. Jeżeli będziesz szanować swoich słuchaczy, oni też uszanują ciebie. Pamiętaj, że rzadko kiedy arogancja ma dużą siłę perswazji. Występowanie w pozycji „wiem wszystko na dany temat” nie daje wcale wielkich szans na przekonanie kogoś do swoich racji – lepiej skup się na tym, aby przekazać swoje myśli w sposób jasny i klarowny dla publiczności. Bądź przyjacielski. Ludziom łatwiej jest identyfikować się z osobą uśmiechniętą i otwartą aniżeli z agresywną i nieprzystępną. Przecież łatwiej jest przekonać ci swoich przyjaciół niż wrogów!

Anna Dobrowolska, Materiały opracowane przez Centrum Edukacji Obywatelskiej
w ramach Europejskiego Dnia Języków, organizowanego we współpracy
z Biurem Parlamentu Europejskiego oraz Przedstawicielstwem Komisji Europejskiej w Polsce

2. I co ja robię tu? Co ty tutaj robisz?

Cele

Po zajęciach uczniowie powinni umieć:

- wyjaśnić, co to jest grupa społeczna;
- wskazać i opisać grupy, do których należą;
- podać przykłady ról, jakie pełnią w życiu;
- wymienić czynniki, które wpływają na rozwój tożsamości społecznej.

Co będzie potrzebne na lekcji?

- *Przewodnik obywatelski. Część 1*
- słowniki i encyklopedie

Metody i techniki pracy

- burza mózgów
- rozmowa nauczająca
- praca z tekstem
- praca indywidualna/w parach/w grupach

JAK MOŻNA PRZEPROWADZIĆ ZAJĘCIA?

Wprowadzenie

1. „W społeczeństwie, czyli w grupach społecznych”. Zapytaj uczniów, w jakich grupach funkcjonują na co dzień oraz ich rodzice (rodzina, klasa, szkoła, harcerstwo, klub sportowy itp.). Jakie są powody przynależności do tych grup? Poproś, aby podali kilka przykładów.

Przedstaw cele lekcji oraz poinformuj, w jaki sposób będziecie pracować. Następnie, posiłkując się tekstem „W społeczeństwie, czyli w grupach społecznych” (część 1, s. 17), wyjaśnij, że ludzie tworzą grupy w każdym społeczeństwie i odgrywają w nich różne role. Grupy te wyznają te same wartości, dążą do osiągnięcia tych samych celów i realizacji tych samych potrzeb oraz zachowują odrębność w stosunku do innych grup. Zwróć szczególną uwagę na klasyfikację grup społecznych według różnych kryteriów podziału: wielkości (grupy duże lub małe), sposobu powstawania (grupy formalne, stanowione, nieformalne, naturalne i spontaniczne), zasad uzyskiwania członkostwa (grupy genetyczne, wolny wybór, przynależność kontrolowana, przynależność przymusowa).

Nasza propozycja

Zachęć uczniów, aby uzupełnili wiedzę na temat grup społecznych i przeczytali na lekcji lub w domu tekst „Czym jest grupa?” (część 1, s. 18).

Rozwinięcie

2. „W społeczeństwie, czyli na scenie”. Przeprowadź tzw. ścianę pomysłów, prosząc uczniów, aby wyliczyli wszystkie role, jakie pełnią w życiu. Zapisuj ich propozycje na tablicy (np. syn/córka, brat/siostra, wnuk/wnuczka, kuzyn/kuzynka, uczeń/uczennica, katolik, obywatel państwa polskiego, Polak/Polka, parafianin, harcerz/harcerka, zawodnik, czytelnik, członek samorządu klasowego/szkolnego, kibic, gracz RPG, użytkownik Facebooka itp.). Wyjaśnij uczniom, że o tym, kim są oraz kim będą za jakiś czas decyduje

wiele różnych czynników, między innymi to, do jakiej grupy społecznej należą i jakie role społeczne pełnią.

Poleć uczniom, aby zapoznali się z tekstem „W społeczeństwie czyli na scenie” (część 1, s. 19), a następnie, wykorzystując wiadomości z podręcznika oraz z lekcji, wypisali w zeszytach pojęcia socjologiczne opisujące życie jednostki w odniesieniu do grup społecznych oraz powiązanych z tymi grupami ról (m.in. dojrzewanie społeczne, instytucjonalizacja, społeczne wzory, moralność publiczna/kodeks moralny, zmiana społeczna, kryzys społeczeństw).

Upewnij się, czy rozumieją wszystkie pojęcia i potrafią przywołać konkretne przykłady. Poproś o wyjaśnienie, czym jest moralność publiczna i jaka jest jej relacja do przekonań moralnych poszczególnych osób wchodzących w skład jakiejś grupy.

Nasza propozycja

Możesz zachęcić uczniów, aby odwołując się do wypisanych wcześniej pojęć socjologicznych, spróbowali opisać siebie na kartce formatu A4 (hasłowo lub w krótkich zdaniach). Mogą też zastanowić się, w jaki sposób przynależność do pewnych grup, pełnienie niektórych ról itp. wpływa na to, kim będą w przyszłości. Chętne osoby mogą nawet spróbować naszkicować swój socjologiczny portret za lat dwadzieścia (patrz ćwiczenie: „Kim jestem?”, część 1, s. 138).

3. „Ja czyli kto?”. Poproś tych uczniów, którzy opisali siebie na lekcji (patrz ćwiczenie wyżej), aby wymienili się swoimi pracami z kolegą/koleżanką w ławce, a po zapoznaniu się z nimi chwilę porozmawiali o tym, co ich zaskoczyło, co było nowego, czego nie znali. Tej części ćwiczenia nie komentuj, ale odwołując się do tekstu „Ja, czyli kto?” (część 1, s. 21–22), wyjaśnij uczniom, czym jest tożsamość jednostki i jakie czynniki określają ją i kształtują. Zwróć uwagę, że określanie własnej tożsamości powiązane jest z kilkoma czynnikami (np. jaki obraz siebie mamy i co na nasz temat sądzą inni; jakie role społeczne pełniimy w różnych grupach; w jakim wieku jesteśmy i na jakim etapie dojrzałości społecznej; nasz stosunek do siebie i innych).

Zapytaj uczniów, co się dzieje, kiedy mamy „kłopot z tożsamością”, czyli gdy identyfikujemy się w małym stopniu z odgrywanymi przez siebie rolami bądź też nie możemy pogodzić wizji samego siebie z tym, co myślą inni. Czy można temu jakoś zaradzić?

Przedstaw kontrowersyjny eksperyment amerykańskiego psychologa Philipa Zimbardo (patrz „Z życia wzięte”, część 1, s. 22), który może być przykładem na to, w jaki sposób narzucone nam role społeczne mogą wpływać w określonych warunkach (np. anonimowość, wpływ otoczenia, solidarność grupowa) na radykalną zmianę naszego zachowania (w tym przypadku na skłonność do okrucieństwa), wbrew temu, co o sobie myślimy, zwłaszcza w kontekście moralnych wyborów.

Zapytaj uczniów, czy potrafią podać przykład z codziennego życia, który – w jakimś stopniu – potwierdzi słuszność wniosków, jakie można wyciągnąć z tego badania.

Nasza propozycja

Jeśli uczniowie i uczennice będą mieli okazję w najbliższym czasie zrealizować jakieś złożone, grupowe zadanie, możesz zachęcić ich do obserwacji nie tylko tego, jak funkcjonuje grupa, ale również, jak sami w tej grupie funkcjonują i jakie role pełnią.

Z Centrum Edukacji Obywatelskiej

Warto odesłać uczniów do filmu, który pokazuje na przykładzie, jakie role pełniemy w grupach i kiedy grupa jest najbardziej efektywna. Film został zrealizowany przez CEO w ramach programu „Młodzi Przedsiębiorczy – program nauczania do ekonomii w praktyce w szkołach ponadgimnazjalnych”.

youtube.com/watch?v=7z0Y5F78NSc&list=PLD4KSOFXmjZt_-l3BBh2Ox3WWrZt41fr-&index=1

Zakończenie

4. Rodem z Mrożka. Poproś jednego z uczniów o odczytanie cytatu ze Sławomira Mrożka: „Szukajmy więc swojego JA, pyszna to zabawa pod warunkiem, że nigdy go nie znajdziemy. Wtedy byłby koniec zabawy. Ale czym skończy się ten maskowy bal?” (cz. 1, s. 21). W rundce bez przymusu poproś uczniów i uczennice, aby odwołując się do zgromadzonej na zajęciach wiedzy, wyjaśnili jednym zdaniem, jak rozumieją te słowa.

Pod koniec możesz również wykorzystać pytania z rubryki „Sprawdź się sam/sama!” (część 1, s. 24) i zaproponować uczniom, aby podsumowali zajęcia samodzielnie lub w parach. Jeśli uczniowie skupią się na lekcji tylko na wybranym pytaniu, zachęć ich do analizy pozostałych w domu. Zwróć uwagę przede wszystkim na dwa polecenia: *Jakie znaczenie w procesie budowania tożsamości ma mechanizm przyjmowania ról?* oraz *Przedstaw w dwóch odmiennych przykładach, w jaki sposób strony interakcji społecznej walczą o „definicję sytuacji”* (konieczna będzie ponowna lektura tekstu „Teatr życia codziennego”, część 1, s. 20–21).

5. Praca domowa. Poproś wszystkich uczniów, aby przeczytali w domu raz jeszcze wszystkie teksty analizowane na zajęciach i spróbowali odpowiedzieć na pytania zamieszczone w ramkach ze znakiem zapytania (część 1, ss. 18, 22, 24). Zachęć ich też do lektury dodatkowych tekstów:

- *Spółeczna geneza tożsamości* (część 1, s. 23);
- fragment z publikacji: E. Goffman *Człowiek w teatrze życia codziennego* (część 1, s. 21);
- fragmentu z publikacji: E. Goffman, *Człowiek w teatrze życia codziennego* (patrz tekst poniżej; chętnym uczniom rozdaj wydruk).

Poproś uczniów, aby ewentualne pytania lub refleksje, które pojawią się podczas lektury tekstu Ervinga Goffmana, zwizualizowali w zeszytach w postaci schematu, rysunku lub symboli. Będą mogli do nich wracać po kolejnych zajęciach, a w ich analizie pomogą im nie tylko zdobyte wiadomości, ale również nowe kompetencje – będą je mogli wykorzystać i doskonalić.

WIEDZIEĆ WIĘCEJ

Jednostka i obraz

Kiedy jednostka staje wśród innych, zazwyczaj starają się oni zdobyć o niej informacje albo wykorzystać informacje już posiadane. Interesują się jej pozycją społeczno-ekonomiczną, koncepcją własnej osoby, postawą wobec nich, tym, czy jest godna zaufania, czy zna się na rzeczy – itd. Zdobywanie informacji tylko w części jest celem samym w sobie; zazwyczaj chodzi o powody czysto praktyczne. Informacje o danej jednostce ułatwiają zdefiniowanie sytuacji, pozwalają na wcześniejsze zorientowanie się, czego będzie ona wymagała od innych i czego inni mogą od niej wymagać. Dzięki tym informacjom będą oni widzieli, jak należy zachowywać się, by wywołać u niej pożądaną reakcję.

Bogactwo znaków stwarza możliwości zwiększenia informacji i ich źródeł. Nie znając danej osoby, obserwatorzy mogą czerpać odpowiednie wskazówki z jej zachowania i powierzchowności, co pozwala odnieść do niej wcześniejsze doświadczenia z osobami w przybliżeniu podobnymi albo, co ważniejsze zastosować do niej sprawdzone stereotypy. Z własnego dotychczasowego doświadczenia mogą oni również wnioskować, że w danym środowisku spotyka się wyłącznie jednostki określonego typu. Mogą polegać na tym, co jednostka powie o sobie samej, lub co powiedzą o niej jej dokumenty. Jeżeli obserwatorzy już jednostkę znają lub też o niej wcześniej słyszeli, mogą założyć, że wobec trwałości cech psychicznych doświadczenie poprzedzające interpretację pozwala przewidzieć jej zachowanie się teraźniejsze i przyszłe.

Jednakże w okresie, w którym jednostka znajduje się w kręgu bezpośredniej obecności innych, niewiele może się zdarzyć rzeczy wskazujących obserwatorom w sposób dostatecznie pewny, jak najmądrzej postępować wobec jednostki. Wiele ważnych faktów dzieje się poza czasem i miejscem interakcji albo też pozostaje w ukryciu. Na przykład „prawdziwe” czy „rzeczywiste” postawy, przekonania i uczucia jednostki można określić tylko pośrednio na podstawie jej deklaracji lub tego, co mimowolnie wyrazi swym zachowaniem. Podobnie, kiedy jednostka oferuje innym jakiś towar czy usługę, często okazuje się, że w trakcie interakcji nie ma ani czasu, ani miejsca na to, aby praktycznie sprawdzić, ile ta oferta jest warta.

Niektóre fakty trzeba wtedy potraktować jako umowne lub naturalne znaki czegoś, co nie jest bezpośrednio dostępne zmysłowemu postrzeganiu. Posługując się terminologią Ichheisera, możemy powiedzieć, że jednostka działa tak, by w sposób umyślny lub mimowolny wyrazić siebie, a inni pozostają pod jakimś jej wrażeniem.

Na wyrazistość jednostki (i stąd na jej zdolność wywierania wrażenia) składają się dwa zasadniczo odmienne rodzaje symbolicznej działalności: wrażenia, które ona przekazuje i które wywołuje. Pierwszy rodzaj działalności obejmuje symbole werbalne lub ich substytuty, zdaniem wszystkich stosowane przez jednostkę wyłącznie w celu przekazania tych informacji, które ona oraz inni przypisują tym symbolom. Jest to komunikowanie się w wąskim i tradycyjnym rozumieniu tego słowa. Drugi rodzaj symbolicznej działalności obejmuje szeroki zakres działań, które inni mogą traktować jako charakterystyczne dla osoby działającej, przyjmując przy tym, że działania te były podjęte z innych powodów niż przekazanie informacji. (...) Jednostka oczywiście umyślnie przekazuje mylne informacje za pomocą obu rodzajów komunikacji, w pierwszym wypadku posługując się fałszem, w drugim symulacją.

Rozpatrując łącznie komunikacje w wąskim i szerokim rozumieniu, stwierdzamy, że wówczas gdy jednostka znajduje się w bezpośredniej obecności innych jednostek, jej działalność zawiera dla innych swego rodzaju obietnicę. Może się okazać, że muszą tę jednostkę zaakceptować na słowo, płacąc za coś, czego prawdziwa wartość zostanie ustalona dopiero wtedy, gdy interakcja ustanie. Oczywiście, ludzie ci, mając do czynienia ze światem fizycznym, działają również na podstawie hipotez, ale jedynie w świecie społecznych interakcji przedmioty ich wnioskowań celowo ułatwiają lub utrudniają proces wnioskowania. Przekonanie o adekwatności posiadanego przez nas obrazu danej jednostki będzie niewątpliwie zależeć od ilości dostępnych informacji, ale największa nawet wiedza o przeszłości nie może wyeliminować do

końca hipotetycznych cech tego obrazu.

Erving Goffman, *Człowiek w teatrze życia codziennego*, KR, Warszawa 2000, s. 35–37.

3. Społeczeństwo w zasięgu wzroku

Cele

Po zajęciach uczniowie powinni umieć:

- wyjaśnić, na czym polega proces socjalizacji oraz co na ten proces wpływa;
- odwołując się do przykładów omówić, jaką rolę w procesie socjalizacji odgrywa przynależność do poszczególnych grup;
- przedstawić na przykładzie sposób funkcjonowania wybranej grupy;
- wskazać różnice pomiędzy grupą otwartą i zamkniętą;
- wyjaśnić, jakie zagrożenia może nieść ze sobą przynależność do grupy zamkniętej.

Co będzie potrzebne na lekcji?

- *Przewodnik obywatelski. Część 1*
- flipcharty lub arkusze szarego papieru (2 sztuki)
- flamastry
- dostęp do sieci

Metody i techniki pracy

- rozmowa nauczająca
- dyskusja: metaplan, „5 razy dlaczego”
- praca z tekstem
- praca w grupach zadaniowych

JAK MOŻNA PRZEPROWADZIĆ ZAJĘCIA?

Wprowadzenie

1. Moje grupy społeczne. Zapytaj uczniów: *Jak to się dzieje, że z przyjaciółmi rozumiemy się często bez słów?* Nawiązując do poprzedniej lekcji, przypomnij (lub poproś o to ochotnika z klasy) definicję grupy społecznej. Sprawdź, czy uczniowie zapamiętali klasyfikację grupy.

Zapytaj, które z grup, do których należą, mają ich zdaniem największy wpływ na swoich członków. Zadbaj, aby wśród odpowiedzi pojawiło się pojęcie „rodzina”. Wspólnie zastanówcie się, co o tym decyduje (m.in. osobiste więzi i zaangażowanie emocjonalne). Zapisz na tablicy pojęcia: „socjalizacja pierwotna” i „socjalizacja wtórna”, ale nie wyjaśniaj ich. Przedstaw cele zajęć.

Rozwinięcie

2. „Małe jest ważne”. Poleć uczniom, aby zapoznali się z tekstem „Małe jest ważne” (część 1, s. 25). Następnie podziel klasę na dwie grupy i poproś, aby jedna wypisała na dużym arkuszu papieru korzyści, a druga – wyzwania/trudności, jakie wiążą się z przynależnością do grupy. Aby ułatwić uczniom to zadanie, możesz im zaproponować wybór konkretnej, znanej grupy (np. klasa, społeczność szkolna, rodzina). Po prezentacjach obu grup podsumuj ćwiczenie, wyjaśniając uczniom i uczennicom, że postawy i nawyki wyniesione z życia w małych grupach kształtują w znacznym stopniu nasze postawy społeczne, w tym także nasz stosunek do „innych”. Wyjaśnij, że kolejne aktywności pozwolą im zastanowić się, w jaki sposób może się to odbywać.

Zastanówcie się wspólnie, które elementy z obu list odgrywają najważniejszą rolę w procesie stawania się „istotą społeczną” – zdobywania wiedzy i umiejętności potrzebnych do sprawnego funkcjonowania w społeczeństwie. Podkreście je na arkuszu papieru i krótko uzasadnijcie, dlaczego wybraliście właśnie te elementy.

3. „Inkubator życia społecznego”. Poproś uczniów, aby w parach przeczytali teksty: „Inkubator życia społecznego” (część 1, s. 27–28) oraz „Prawidłowości życia małych grup (część 1, s. 28–30); mogą podzielić się lekturą (każdy czyta część tekstu, a następnie krótko go relacjonuje koleżance/koleździe z ławki).

Zapisz na tablicy pytanie: *Jak nasze uczestnictwo w grupach może wpływać na nasze postawy w społeczeństwie?*

Nasza propozycja

Poleć uczniom i uczennicom, żeby znaleźli przykład takiej grupy, która wywiera pozytywny wpływ na ich postawy społeczne. Z pewnością jest nią grupa projektowa, której celem jest m.in. rozwiązanie jakiegoś problemu w lokalnej społeczności.

Z Centrum Edukacji Obywatelskiej

Centrum Edukacji Obywatelskiej od wielu lat zachęca uczniów i uczennice do realizacji projektów edukacyjnych o różnorodnej tematyce, np. „Młodzi w Akcji”, „Weź oddech”, „Kto na ochotnika”, „Solidarna Szkoła”. Projekty te łączy zasada działania – młodzi ludzie tworzą małe grupy projektowe, w których wspólnie określają, czym chcą się zająć, sami planują działania, potem się nimi dzielą i realizują, wspierając się nawzajem. Efekty pracy prezentują społeczności swojej szkoły bądź miejscowości, a w przypadku projektów CEO, często też mieszkańcom całej Polski (na stronie internetowej programu lub podczas Ogólnopolskiej Prezentacji Projektów Młodzieżowych).

Zachęć uczniów, by zajrzeli na stronę CEO i zastanowili się, które z przedstawionych tam propozycji pomogą im w kształtowaniu postaw odpowiedzialności i zaangażowania na rzecz innych. Wybierzcie wspólnie te, które ułatwią wam realizację treści programowych wiedzy o społeczeństwie i zrealizujcie je w ciągu tego roku.

Zastanówcie się, jakim rodzajem grupy społecznej jest grupa projektowa? Co łączy jej członków? W jaki sposób praca w niej sprzyja nabywaniu wiedzy i umiejętności potrzebnych do uczestniczenia w życiu społecznym?

ceo.org.pl

Poproś uczniów, aby na podstawie opracowanych list (patrz ćwiczenie „Małe jest ważne”) oraz lektury tekstów, wypisali negatywne skutki oddziaływania grupy na nasze postawy i zachowanie oraz podali ich przykłady.

W kolejnym kroku uczniowie powinni zastanowić się, jak przeciwdziałać tym zagrożeniom. Ich notatka może mieć formę tabeli (patrz przykład poniżej), schematu itp.

Co?	Jaki skutek?	Jak temu przeciwdziałać?

Można też zaproponować uczniom ćwiczenie odwrócone. Po prezentacji negatywnych skutków oddziaływania grupy na postawy i zachowanie (np. szowinizm, konformizm, obojętność, brak troski o dobro wspólne), można poprosić uczniów, aby spróbowali odkryć źródła takich postaw w procesie socjalizacji. Innym rozwiązaniem jest zastosowanie metody „5 x dlaczego” i postawienie pytania: *Dlaczego tacy jesteśmy?* (patrz instrukcja w „Wiedzieć więcej”) lub znanego powszechnie metaplanu.

Po tym ćwiczeniu przedyskutujcie krótko w klasie, odwołując się do lektury tekstów, następujące kwestie: *Czy zawsze warto być lojalnym wobec grupy? Kiedy solidarność grupowa jest wartością, a kiedy może przynieść negatywne efekty? Na czym polega norma wzajemności w grupie? Jak kształtuje się nasz status w grupie i czy zawsze o niego warto walczyć? Co to jest myślenie grupowe i kiedy możemy popaść*

w jego pułapkę? (tu warto odesłać uczniów do tekstu „Myślenie grupowe”, część 1, s. 31–32).

Nasza propozycja

Uczniowie mogą też przygotować miniprojekt – opracować zestawienie tytułów znanych gier komputerowych, seriali, filmów, komiksów, książek, zjawisk w sieci, w których pojawia się motyw solidarności grupowej, a następnie wskazać przykłady „dobrej” i „złej” solidarności grupowej (patrz ćwiczenie: „Jeden za wszystkich, wszyscy za jednego?”, część 1, s. 139).

4. „Nie w każdej grupie jest różniej”. Poproś uczniów, aby podali przykłady grup, przebywanie w których zamiast rozwijać nas społecznie, przynosi odwrotne skutki (np. poprzez zerwanie kontaktów ze światem zewnętrznym, społeczną izolację, sztywny podział ról i ich hierarchię). Zastanówcie się wspólnie, co łączy wszystkie wymienione przez uczniów grupy (są to zawsze grupy zamknięte).

Poleć następnie, aby przeczytali w podręczniku tekst „Nie w każdej grupie jest różniej” (część 1, s. 30–31) i zastanowili się, co sprawia, że sekty mają wciąż taką siłę oddziaływania. Uczniowie mogą pracować samodzielnie lub w kilkuosobowych zespołach, szukając odpowiedzi na pytania: *Dlaczego młodzi ludzie trafiają do sekt? Czy sekty są zagrożeniem? Jeśli tak, to dlaczego? W jaki sposób można zapobiegać wpływowi sekt na młodych ludzi?*

Podczas pracy mogą korzystać z zasobów w sieci – polecamy poradnik na stronie Dominikańskiego Centrum Informacji o Nowych Ruchach Religijnych i Sektach (sekty.dominikanie.pl/poradnik), w którym można znaleźć odpowiedzi na wiele kwestii, m.in.: Jak rozpoznać sektę (grupę destrukcyjną)? Czym jest psychomanipulacja? Gdzie uzyskać pomoc? Co zrobić, gdy ktoś z Twoich bliskich związał się z sektą?

Po prezentacji przedstawicieli zespołów efektów ich pracy, pozwól innym uczniom na komentarze i krótką dyskusję. Zwróć uwagę na problem ograniczeń prawnych w tym zakresie – państwo nie może swoim działaniem w nieuzasadniony sposób naruszać wolności wyznania obywateli.

Nasza propozycja

Jeśli uznacie wspólnie z młodzieżą, że problem sekt jest dla waszej szkolnej społeczności ważny, przygotujcie krótki poradnik na ten temat i opublikujcie go w szkolnej gazecie lub zamieście w gablocie na korytarzu. Możecie też przygotować audycję, którą nadacie w szkolnym radiowęźle. Działania te z pewnością wpiszą się w profilaktyczno-wychowawcze zadania waszej szkoły. Może uda się tym tematem zainteresować wychowawców wszystkich klas i uczniowie przeprowadzą pogadanki lub warsztaty (także dla rodziców).

Zakończenie

5. „Sprawdź się sam/sama!” Poproś uczniów i uczennice, aby wybrali po dwa pytania sprawdzające (część 1, s. 32) i spróbowali na nie odpowiedzieć w zeszytach, a następnie wymienili się nimi w ławkach i sprawdzili poprawność swoich odpowiedzi.

6. Praca domowa. Poproś wszystkich uczniów, aby poszukali przykładów konfliktów norm grupowych i ogólnospołecznych i zapisali je w zeszytach.

Nasza propozycja

Zainteresowanym zaproponuj zadania do wyboru:

- **Konflikty wokół nas.** Poproś uczniów o przygotowanie plakatu na temat sytuacji konfliktowych w małych grupach. Powinni uwzględnić następujące kwestie: *Co powoduje te konflikty? Jak reagują członkowie tych grup? Jakie są modele radzenia sobie z konfliktami?*
- **„Dlaczego on tak śpiewa?”.** Poleć uczniom, by zapoznali się z tekstami piosenek (ćwiczenie pod tym samym tytułem, część 1, s. 138–139), a następnie zastanowili się w parach, jakie postawy

zostały przywołane. Na lekcji języka polskiego mogą przeanalizować poszczególne elementy postawy podmiotów lirycznych tych utworów (poznawcze, emocjonalne i behawioralne).

Z Centrum Edukacji Obywatelskiej

CEO przygotowało w ramach programu „Młodzi Przedsiębiorczy – program nauczania ekonomii w praktyce” dwa filmy instruktażowe dotyczące procesów zachodzących w grupach. Warto je obejrzeć, aby wzbogacić swoją wiedzę na temat złożonych procesów, które zachodzą w każdej grupie.

- *Jak podejmować decyzje w grupie?*
[youtube.com/watch?v=9es7aVopai0&list=PLD4KSOFXmjZt_-l3BBh2Ox3WWrZt41fr-&index=2](https://www.youtube.com/watch?v=9es7aVopai0&list=PLD4KSOFXmjZt_-l3BBh2Ox3WWrZt41fr-&index=2)
- *Praca w grupie – jak i dlaczego?*
[youtube.com/watch?v=7z0Y5F78NSc&list=PLD4KSOFXmjZt_-l3BBh2Ox3WWrZt41fr-&index=1](https://www.youtube.com/watch?v=7z0Y5F78NSc&list=PLD4KSOFXmjZt_-l3BBh2Ox3WWrZt41fr-&index=1)

WIEDZIEĆ WIĘCEJ

Fazy rozwoju poznawczego wg Piageta

Etap pierwszy Piaget nazwał sensomotorycznym – trwa on od okresu niemowlęctwa do około drugiego roku życia. Na tym etapie dziecko żyje w świecie bezpośrednich wrażeń zmysłowych, ale już pod koniec tego najwcześniejszego etapu zaczyna się orientować, że przedmioty nie znikają, kiedy przestaje się na nie patrzeć lub ich dotykać. W jego umyśle powstają i są przechowywane obrazy tych przedmiotów, i w ten sposób wykształca się zdolność poznawcza będąca podstawą dalszego rozwoju.

Stadium drugie to faza przedoperacyjna, która trwa od około drugiego do siódmego roku

życia. Podczas tej fazy dziecko uczy się dostrzegać różnice między przedmiotami a symbolami, które je reprezentują. Jednak nadal ma trudności w patrzeniu na świat w kategoriach abstrakcyjnych, co Piaget udowodnił w jednym ze swoich słynnych eksperymentów. Umieścił dwie identyczne szklanki z wodą przed dziećmi w wieku pięciu i sześciu lat i spytał, czy ilość wody w szklankach jest taka sama (dzieci odpowiedziały twierdząco). Następnie patrzyły, jak Piaget wziął jedną ze szklanek i przelał wodę do wyższej i węższej szklanki, dzięki czemu poziom wody w jednej z nich był znacznie wyższy, i ponownie spytał dzieci, w której szklance jest więcej wody (większość odpowiedziała, że w wyższej). Tak więc zdolność do posługiwania się pojęciami abstrakcyjnymi – takimi jak waga, objętość, wielkość – jest u dzieci w wieku do siedmiu lat znacznie ograniczona. Potrafią już przedstawiać swój świat za pomocą symboli, ale nie umieją przechowywać w umyśle i posługiwać się większością pojęć abstrakcyjnych.

Stadium trzecie, trwające od siódmego do około jedenastego roku życia, to faza operacji konkretnych, w której dziecko uczy się logicznego, choć jeszcze nie abstrakcyjnego myślenia.

Łączy wydarzenia w ciągi przyczynowo-skutkowe i potrafi zrozumieć coś z innego niż własny punkt widzenia (G. H. Mead nazwał to wchodzeniem w role), ale często jeszcze ma trudności z mówieniem w kategoriach bardziej abstrakcyjnych o przyczynie i skutku, a także o sytuacjach bardziej ogólnych, oderwanych od konkretnych zachowań ludzi.

Stadium czwarte to faza operacji formalnych, która zaczyna się około dwunastego roku życia bądź na początku wieku dojrzewania. Teraz dziecko zaczyna widzieć świat w kategoriach abstrakcyjnych. Potrafi rozwiązywać bardziej skomplikowane zadania matematyczne; umie dyskutować na ogólne tematy etyczne; potrafi myśleć w kategoriach abstrakcyjnych o zależnościach przyczynowo-skutkowych; umie zastanawiać się nad różnymi rodzajami sytuacji w oderwaniu od osób, które aktualnie zna. Posiada zatem podstawowe predyspozycje do tego, by stać się człowiekiem dorosłym.

Teoria rozwoju poznawczego Piageta pozwala nam zrozumieć, dlaczego zdolności wyodrębnione przez G. H. Meada rozwijają się etapami. Umiejętność posługiwania się gestami, a następnie symbolami lingwistycznymi rozwija się w fazie sensomotorycznej, kiedy dziecko uczy się radzić sobie ze światem innych ludzi. Wchodzenie w role zaczyna się, kiedy już posiada się zdolność odczytywania gestów, jednak jest ona nadal ograniczona, ponieważ dzieci w fazie przedoperacyjnej nie potrafią myśleć abstrakcyjnie. Ale już na tym etapie zaczyna się przejście od fazy zabawy do gry (wedle podziału Meada), ponieważ rozwój poznawczy u dziecka jest wystarczający na tyle, żeby mogło ono wchodzić w role kilku osób naraz, a nawet konkretnych osób niekoniecznie w danej chwili obecnych (takich jak rodzice). Ostatnia faza wedle Meada, czyli wchodzenie w rolę uogólnionego innego, wymaga zdolności do bardziej abstrakcyjnego myślenia na temat ogólnych perspektyw, sytuacji oraz punktów widzenia.

Jonathan H. Turner, *Socjologia, Zysk i S-ka*, 1998, s. 93–94

Jak rozpoznać sektę?

- Grupa ma mistrza lub przywódcę, ojca, guru, lub największego myśliciela, który posiada jedynie całą prawdę i często jest czczony jak bóg.
- Członkowie znajdą w grupie wszystko, czego do tej pory na próżno szukali, a co jest im potrzebne do szczęśliwej egzystencji.
- Świat zmierza nieuchronnie ku katastrofie i tylko grupa wie, jak go uratować.
- Grupa jest elitą, zaś pozostała część społeczności jest chora i zagubiona. Ci, którzy nie będą współuczestniczyć w działaniach grupy, nie będą mogli się uratować.
- Grupa odrzuca nauczanie w szkołach i na uczelniach. Jedynie nauczanie w grupie jest wartościowe i prawdziwe.
- Grupa uważa siebie za prawdziwą rodzinę, nakazuje swoim członkom zerwać zaś wszelkie dawne kontakty z rodziną, przyjaciółmi i środowiskiem, ponieważ przeszkadzają w ich rozwoju.
- Grupa odgradza się od innych własnym ubiorem, jedzeniem, językiem; żąda w zamian od każdego ze swoich członków ślepego posłuszeństwa, bezwzględnego poddania się regułom, dyscypliny, ponieważ jest to jedyna droga do zbawienia.
- Nie istnieje możliwość uzyskania obiektywnego obrazu grupy, gdyż ważniejsze od refleksji jest przeżycie, zgodnie z zasadą: „Tego nie da się po prostu wyjaśnić. Proszę przyjść do nas i wziąć udział w spotkaniu. Kiedy przeżyjecie – zrozumiecie”.

Opracowano na podstawie materiałów informacyjnych
Dominikańskiego Centrum Informacji o Sektach, <https://sekty.dominikanie.pl/>

5 x dlaczego (ang. 5 x why)

Metoda „5 x dlaczego”, zwana też „5 W”, daje możliwość wykrycia podstawowej przyczyny. Zadawanie kilkukrotne pytań „Dlaczego?” pozwala dojść do źródła zakłóceń, gruntownie zbadać ich przyczynę i skupić się na poszukiwaniu ich skutecznego rozwiązania/eliminacji.

Dzięki zadawaniu pytań „Dlaczego?” problem staje się dla wszystkich bardziej zrozumiały, a jego przyczyna – łatwa do identyfikacji.

Stosując tę metodę, możemy dowiedzieć się, dlaczego powstał problem? dlaczego go nie zauważyliśmy? jak go rozwiązać?

4. Rodzina, czyli razem w domu

Cele

Po zajęciach uczniowie powinni umieć:

- scharakteryzować rodzinę jako pierwotną grupę społeczną;
- przedstawić różne współczesne typy rodzin;
- odwołując się do przykładów, wymienić podstawowe funkcje rodziny oraz wskazać, z realizacją których funkcji są trudności;
- przedstawić prawne aspekty funkcjonowania rodziny.

Co będzie potrzebne na lekcji?

- *Przewodnik obywatelski. Część 1*
- kodeks rodzinny i opiekuńczy
- zdjęcia ilustrujące życie rodzinne, przyniesione przez uczniów (powinni zostać wcześniej o to poproszeni) i/lub zdjęcia wraz z opisami, jak wyglądało życie rodziny w dawnych czasach, krajach i kulturach (wybór zależy od nauczyciela)

Metody i techniki pracy

- rozmowa nauczająca
- dyskusja
- wizualizacja: mapa skojarzeń
- praca z tekstem
- wykład
- wchodzenie w rolę: sondaż
- praca indywidualna/w parach/w grupach

JAK MOŻNA PRZEPROWADZIĆ ZAJĘCIA?

Wprowadzenie

1. „Rodzina jako grupa społeczna”. Poproś, aby uczniowie obejrzeni zdjęcia i materiały przyniesione przez kolegów i koleżanki i nauczyciela. Na podstawie dokumentacji fotograficznej oraz własnej wiedzy mają opracować w parach mapę skojarzeń pt. „Rodzina jako grupa społeczna”. Zapisz na tablicy pytania pomocnicze: *Ilu członków może liczyć rodzina? Jaki charakter mają więzi łączące jej członków? Jakie funkcje pełni? Jakie są typowe role społeczne wewnątrz rodziny? Jakie normy i sposoby zachowania obowiązują w rodzinie (wymień poszczególne role)?* Zapowiedz, że mapę tę będą mogli uzupełniać w toku zajęć, tworząc w ten sposób kompleksową notatkę.

Zapisz na tablicy cele zajęć.

2. „Rozmaitość form życia rodzinnego”. Zapytaj klasę, dlaczego rodzinę uważa się za najważniejszą grupę społeczną (wskazują na to zarówno różne uregulowania prawne, dbałość rządów wielu państw o politykę rodzinną, instytucje działające na rzecz rodziny itp.) – odwołaj się do poprzednich zajęć, na których omawialiście wpływ grup na postawy jednostki. Wysłuchaj kilku wypowiedzi uczniów, a następnie je podsumuj wraz z mapą skojarzeń, wykorzystując teksty „Rodzina jako grupa społeczna” (część 1, s. 33–

34) oraz „Rozmaitość form życia rodzinnego” (część 1, s. 34–35). Przedstaw również, co rozumie się pod pojęciem rodziny (uczniowie powinni rozróżnić termin „rodzina” występujący w biologii od tego samego pojęcia w socjologii) oraz jakie modele rodziny występują współcześnie.

Powiedz, że zazwyczaj przez rodzinę rozumie się dwójkę partnerów i wychowywane przez nich potomstwo (rodzina nuklearna). Gdy mieszkają z nimi rodzice jednego z partnerów, to mówimy, że jest to rodzina wielopokoleniowa. Istnieją różne formy rodziny, w zależności od rodzaju małżeństwa, struktury władzy w rodzinie, reguł zamieszkania oraz zasad doboru partnerów. Małżeństwo, które stanowi zazwyczaj trzon rodziny, może mieć charakter poligamii lub monogamii. Dziedziczenie w rodzinie może odbywać się wyłącznie w linii męskiej, wyłącznie w linii żeńskiej oraz zarówno w linii męskiej, jak i żeńskiej. Rozkład władzy w rodzinie może mieć charakter matriarchalny, patriarchalny lub partnerski. Ze względu na reguły zamieszkania możemy mówić o rodzinie matrylokalnej (mężczyzna przenosi się do rodziny żony), rodzinie patrylokalnej (kobieta przenosi się do rodziny męża) lub rodzinie lokalnej. W niektórych społecznościach możliwe jest zawieranie małżeństw jedynie z przedstawicielami własnej zbiorowości etnicznej (tzw. endogamia); przeciwieństwem endogamii jest egzogamia.

Poproś, aby w trakcie twojego miniwykładu uczniowie uzupełniali swoje mapy skojarzeń i zaznaczyli kolorem te informacje na temat funkcji rodziny, które uważają za najważniejsze.

Rozwinięcie

3. „Rodzina XXI wieku”. Poleć uczniom, aby porozmawiali w parach o swoich rodzinach i wypisali te cechy, które je charakteryzują. Następnie mają opracować wspólnie listę wszystkich cech rodziny, zwracając przede wszystkim uwagę na te, które pojawiły się w ostatnich czasach, oraz odróżnić współczesną rodzinę od rodzin żyjących w przeszłości. Zwróć uwagę, że informacje te dotyczą przede wszystkim społeczeństw zamieszkałych w Europie Zachodniej lub Ameryce Północnej.

Poproś, aby zapoznali się w parach z wykresem „Ludność i dzieci do lat 24 pozostające na utrzymaniu” (część 1, s. 38) dotyczącym warunków życia polskich rodzin, a uzyskane informacje uwzględnili w swoim spisie cech współczesnej rodziny polskiej. Następnie mają przeczytać sami tekst „Rodzina XXI wieku” (część 1, s. 35–36).

4. „Nie ma jak rodzina”. Zapytaj uczniów, czy ich zdaniem rodzina jest ważna dla Polaków. Wyświetl za pomocą komputera wartości, które ankietowani uznali w 2017 roku za najważniejsze w życiu (rodzina; zdrowie; dzieci; praca; pieniądze; wartości społeczne: porządek, przyjaźń, sprawiedliwość; wartości egzystencjalne: pogoda ducha; wartości religijne; szczęście, sukces; wartości moralne: dobro, prawda, uczciwość; dobro Polski i świata; wykształcenie), ale nie pokazuj im wyników całego badania COBOS-u (część 1, s. 140). Zadaj pytanie: *Która z tych wartości jest dla Ciebie najważniejsza w życiu?* Poproś, aby swoją odpowiedź zapisali w zeszycie lub na osobnej kartce i nie pokazywali jej nikomu.

Następnie poproś, aby odszukali w podręczniku wyniki badania z 2017 r. (część 1, s. 140) i porównali swoją odpowiedź z odpowiedziami badanych: *Na którym miejscu znalazła się rodzina w badaniu? Czy wyniki tego badania ich zaskoczyły?* Chwilę o tym podyskutujcie.

Nasza propozycja

A może takie samo badanie przeprowadzicie w swojej szkole? Zestawienie wyników szkolnej ankiety z danymi CBOS-u można by umieścić w widocznym miejscu, np. w holu lub na korytarzu, aby wszyscy mogli się z nimi zapoznać, nie tylko uczniowie i nauczyciele, ale także rodzice.

Zaproponuj też uczniom (ochotnikom), aby przygotowali w małych zespołach w domu katalog wartości deklarowanych przez współczesnych Polaków. Pracę mogą wykonać w formie graficznej lub multimedialnej.

Zakończenie

5. „Prawo i rodzina”. Poleć, aby uczniowie pracując w parach przeczytali tekst „Prawo i rodzina” (część 1, s. 39–40) – niech jedna osoba zapozna się z częścią dotyczącą małżeństwa, druga z wiadomościami na temat dzieci i władzy rodzicielskiej, a następnie przedstawią sobie nawzajem uzyskane informacje. Zadaniem uczniów będzie także sporządzenie ministrowiczka terminów prawnych związanych z rodziną.

Nasza propozycja

Zainteresowanych zachęć do lektury dwóch tekstów dotyczących różnych form związków („Z życia wzięte”, część 1, s. 36 i 41).

6. „Sprawdź się sam/sama!”. W podsumowaniu zajęć posłuż się pytaniami zawartymi w rubryce „Sprawdź się sam/sama!” (część 1, s. 41). Zachęć uczniów, aby zapoznali się z definicjami pojęć w „Słowniczku obywatelskim”.

7. Praca domowa. Poproś uczniów, aby wybrali jedno z pytań, które znajdują się w ramkach ze znakiem zapytania (część 1, ss. 34, 35, 40 i 41) i pisemnie na nie odpowiedzieli (na kartkach). Możliwe odpowiedzi posłużą wam do przygotowania kolejnego wydania gazetki szkolnej?

WIEDZIEĆ WIĘCEJ

W rodzinie

Dzieje rodziny – tak samo, jak dzieje dzieciństwa, macierzyństwa, ojcostwa – wskazują, że w swym zasadniczym zrębie więzi uczuciowe zrodziły się dopiero w miejsce słabnących związków ekonomiczno-praktycznych. Najpierw jako ich uzupełnienie, potem jako zastępstwo. W ciągu ostatnich stu lat – a dziś pewno bardziej niż przedtem – zaczęliśmy powszechnie zdawać sobie sprawę z tego, że rodzina, niezależnie od swych wad lub zalet, stała się w naszej cywilizacji instytucją niekonieczną.

Co to znaczy, że rodzina to wartość? że ktoś daje lizaka raczej własnemu niż obcemu dziecku? że zostaje z żoną przed telewizorem, zamiast pójść z kolegami na piwo? że rezygnuje ze stypendium w Bloomington, żeby opiekować się chorym ojcem? że woli żyć w rodzinie niż poza nią? Ludzie chętnie składają takie deklaracje, zapewne uważają, że tak wypada. Zdarza się jednak, jak pokazują badania, że ktoś, kto utrzymuje, że rodzina jest dla niego najwyższą wartością, chwilę później przyznaje, że marzeniem jego życia jest samotna żegluga dookoła świata.

Nie do końca też wiadomo, co to jest rodzina, nawet jeśli będziemy respektować różnicę między rodziną nuklearną a rozszerzoną. Z Socjologii małżeństwa i rodziny Franciszka Adamskiego wynotowałam sobie kiedyś listę stosownych teorii; spróbuję teraz wskazać najważniejsze. Zatem Heglowską (rodzina to „królestwo miłości”, która obiektywizuje się w postaci dziecka, czyli nowego obywatela). Zatem Marksowską (rodzina to wytwór ludzki, który dehumanizuje się w społeczeństwie klasowym). Zatem tradycjonalistyczną de Bonalda (rodzina jest naturalną formą organizacyjną ludzkości, jest wyrazem naturalnej dążności człowieka do życia w grupie). Następnie Comte’owską (rodzina jest podsystemem społecznym, jest mediacją między człowiekiem a społeczeństwem i, podobnie jak społeczeństwo, winna mieć strukturę hierarchiczną). Z kolei Proudhonowską (kobieta i mężczyzna w rodzinie uzupełniają się wzajemnie, kobieta jest od problemów wewnętrznych, a mężczyzna reprezentuje rodzinę wobec społeczeństwa). Dalej anarchistyczną („spontaniczność społeczna” obejmuje również sferę seksu i prokreacji). Potem ewolucjonistyczną Morgana, powtórzoną przez Engelsa w Pochodzeniu rodziny... (od pierwotnego promiskuityzmu do rodziny monogamicznej). Nadto funkcjonalistyczną (małżeństwo nie jest sprawą prywatną, jest sposobem ustanawiania więzi między rodzinami i legitymizowania potomstwa; wszystkie ludy odróżniają seks małżeński od niemającego i potomstwo legalne od nielegalnego). Wreszcie strukturalistyczną Lévi-Straussa (małżeństwem i rodziną rządzą nie uczucia, lecz organizacja pokrewieństwa, a zwłaszcza zakaz kazirodztwa, który uruchamia wymianę matrymonialną i prowadzi do spowinowacania się różnych rodzin). I na koniec katolicką (rodzina jest społecznością naturalną, opartą na nierozzerwalnym związku małżeńskim podniesionym do rangi sakramentu).

Póki rodzina była przede wszystkim jednostką ekonomiczno-przeżyciową, póty uczucia nie były jej potrzebne. Powiązania między ludźmi miały swoje znaczenie operacyjne i nie wymagały dodatkowych wzmocnień. Jakieś emocje zapewne odczuwano – ale nie one decydowały i pozostawiły po sobie relatywnie nikły ślad. Dzieje rodziny – tak samo, jak dzieje dzieciństwa, macierzyństwa, ojcostwa – wskazują, że w swym zasadniczym zrębie więzi uczuciowe zrodziły się dopiero w miejsce słabnących związków ekonomiczno-praktycznych. Najpierw jako ich uzupełnienie, potem jako zastępstwo. Miłość, która dziś zdaje się główną racją bytu rodziny czy małżeństwa, przez tysiąclecia nie zasługiwała na uwagę. Ale też w obecnej sytuacji tym bardziej winna się znaleźć w centrum zainteresowania. Niekonieczna rodzina współczesna wymaga wysiłku, z obszaru tego, co dane, przesuwają się w obszar zadań – taki i tylko taki może być morał. Sporo ludzi cofa się dziś przed tym obciążeniem i ryzykiem; inni z kolei ciągle jeszcze podejmują je bezmyślnie. I bardzo potem są zdziwieni, że związki – małżeńskie czy niemające – nie budują się same i że trzeba się nad nimi napracować. (...)

Małgorzata Szpakowska, www.respublica.onet.pl

5. Społeczeństwo znane ze słyszenia

Cele

Po zajęciach uczniowie powinni umieć:

- odwołując się do przykładów, przedstawić metody rozwiązywania konfliktów (mediacje, negocjacje, arbitraż) oraz ich zalety i wady;
- wyjaśnić na przykładach znaczenie aktywności członków grupy dla jej funkcjonowania;
- wyjaśnić, co to jest „społeczeństwo obywatelskie”;
- zaproponować praktyczne sposoby rozwiązywania najczęstszych konfliktów rodziców i dzieci.

Metody i techniki pracy

- praca z tekstem
- burza mózgów
- debata
- praca w parach/grupach zadaniowych
- wchodzenie w rolę: symulacja.

Co będzie potrzebne na lekcji?

- *Przewodnik obywatelski. Cz. 1*

JAK MOŻNA PRZEPROWADZIĆ ZAJĘCIA?

Wprowadzenie

1. Życie bez zakłóceń? Zapowiedz uczniom, że na lekcji będziecie się zastanawiać, jak możliwe jest normalne funkcjonowanie społeczeństwa, mimo że wielkie grupy ludzi pozostają ze sobą w nieustannym konflikcie (np. partie polityczne, pracodawcy i pracownicy, bogaci i biedni, wierzący i niewierzący, przedstawiciele różnych narodów, dorośli i dzieci itp.). Przedstaw cele lekcji.

2. Cele grup społecznych. Poproś uczniów, aby przypomnieli sobie z wcześniejszych zajęć przykłady grup społecznych i wskazali, jakie cele łączą członków wybranych grup. Propozycje uczniów zapisz hasłowo na tablicy – zadбай o ich różnorodność treści (np. wykonywanie zadań i zaspokajanie ambicji członków, realizowanie wspólnych interesów, osiąganie planowanych celów, ochrona słabszych członków grupy itd.).

Rozwiń temat (wykorzystaj tekst „Legitymacje i składki”, część 1, s. 42-43), przypominając m.in. pojęcia: „grupa formalna” i „grupa zadaniowa”. Wyjaśnij też rolę instytucji w kontekście funkcjonowania społeczeństwa i różnych grup. Podkreśl, że instytucje są nie tylko sformalizowanymi organizacjami, których celem jest zabezpieczenie określonych interesów i realizacja wskazanych celów, ale pod tym pojęciem kryje się „względnie stały zbiór reguł zachowania w określonej sytuacji społecznej” (ujęcie socjologiczne). Poproś uczniów, aby podali przykłady takich instytucji, a następnie przedstaw im pełny katalog z tekstu „Legitymacje i składki” (część 1, s. 43). Poleć, by wyszukali w domu przykłady dla każdego rodzaju instytucji. Następnie zapytaj, z czym im się kojarzą instytucje – zapewne jednym ze skojarzeń będzie biurokratyzacja. Wyjaśnij, kiedy do niej dochodzi oraz jakie może mieć skutki (oligarchizacja). Podkreśl, że to zjawisko zagraża przede wszystkim grupom o charakterze formalnym, w tym np. zakładom pracy (nie tylko państwowym, ale także prywatnym).

Rozwinięcie

3. „Konflikt? Można z tym żyć”. Poproś uczniów o podanie przykładów konfliktów społecznych, o których w ostatnich latach było głośno w całej Polsce (np. nauczyciele – ministerstwo, związki zawodowe – rząd, opiekunowie niepełnosprawnych – rząd, lekarze rezydenci – ministerstwo zdrowia). Zapytaj, co jest najczęstszym źródłem podawanych przez nich przykładów konfliktów? Podkreśl, że konflikty są nieodłącznym elementem życia codziennego. Występują wszędzie tam, gdzie ludzie różnią się od siebie poglądami, sposobem myślenia i wartościami. Ważne jest, aby umieć te konflikty kontrolować i rozwiązywać je w odpowiednim momencie.

Następnie poproś uczniów o przeczytanie tekstu „Konflikt? Można z tym żyć” (część 1, s. 43–44).

Nasza propozycja

Możesz też skorzystać z materiału z części „Wiedzieć więcej” i przedstawić młodzieży schemat pokazujący zjawisko polaryzacji (różnienia się), które, kiedy nie zostanie zneutralizowane w odpowiednim momencie, może doprowadzić do konfliktu.

Zapytaj uczniów, w jaki sposób sami rozwiązują konflikty między sobą. Wysłuchaj ich, ale nie komentuj, a na koniec nawiąż do wypowiedzi uczniów i opisz trzy najbardziej znane metody rozwiązywania konfliktów:

- arbitraż – decyzję o sposobie rozwiązania konfliktu strony powierzają uznanemu przez siebie autorytetowi/arbitrowi;
- negocjacje – strony w procesie rozmów dochodzą do porozumienia i ustalają sposób rozwiązania konfliktu, satysfakcjonujący obie strony;
- mediacje – stronom podczas rozmów pomaga bezstronny i niezależny pośrednik-mediator, który nie ma mocy podejmowania w ich imieniu decyzji, ale używając procedur i strategii mediacyjnych (narzędzi do „robienia pokoju”) doprowadza do rozwiązywania sporu.

Poleć uczniom, aby spróbowali w domu znaleźć przykłady konfliktów (inne niż na zajęciach), które zostały rozwiązane za pomocą poznanych metod.

Nasza propozycja

Możesz zaproponować uczniom symulację negocjacji – instrukcję do niej zamieszczono na końcu pierwszego rozdziału, w ćwiczeniu „Spróbujmy się dogadać” (część 1, s. 114–145). Oprócz ważnych rad znajdziesz tam instrukcję, jak przeprowadzić negocjacje grupowe – może się ona przydać podczas próby rozwiązania prawdziwego konfliktu, jeśli taki wystąpi w waszej szkole.

Zapytaj uczniów, co może się stać w sytuacji, kiedy nie uda się zażegnać konfliktu (możesz odwołać się do tekstu „Źródła oporu” z „Wiedzieć więcej”). Według teorii Myrny Lewis, twórczyni metody „głębokiej demokracji” (ang. *Deep Democracy*) możemy spotkać się z różnymi formami oporu, od łżejszych, takich jak: sarkastyczny żart, wymówki, plotki, do ostatecznych rozwiązań typu zerwanie komunikacji, sabotaż, bunt/strajk czy wojna/rozstanie.

Poleć uczniom lekturę tekstu „Konflikty we współczesnym społeczeństwie” (część 1, s. 146) i poproś, aby wypisali typy konfliktów, ich źródła oraz skutki (praca w parach). Mogą w tym celu opracować tabelę, narysować schemat za pomocą strzałek lub przedstawić informacje w innej, przejrzystej formie.

Z Centrum Edukacji Obywatelskiej

Najlepszym sposobem, aby uczniowie i uczennice zrozumieli zjawisko polaryzacji, powstawania konfliktów oraz przewidywania ich możliwych skutków, jest przeciwienie z nimi na konkretnych przykładach.

W 2019 roku doszło do największego i najdłuższego w Polsce strajku nauczycieli. Aby wesprzeć nauczycieli w rozmowie o tym wydarzeniu, przygotowaliśmy kilka aktywności, które miały pomóc uczniom i uczennicom

zrozumieć, kiedy dochodzi do strajku tej grupy społecznej lub innych grup, co się może wydarzyć, gdy konflikt będzie nadal eskalował.

Polecamy przede wszystkim materiały:

- scenariusz *Jak rozmawiać o i po strajku?* Można go dowolnie modyfikować, odwołując się do innych przykładów z życia publicznego. Scenariusz dostępny jest na blogu eksperckim pod adresem: blog.ceo.org.pl/jak-rozmawiac-w-szkole-po-i-o-strajku-propozycje-scenariuszy-i-materialow/
- film o pracy zespołowej, podejmowaniu decyzji w grupie, sytuacjach konfliktowych i udzielaniu sobie w takich sytuacjach informacji zwrotnej. Film przygotowany został z myślą o uczniach i uczennicach: youtube.com/watch?v=9es7aVopai0&list=PLD4KSOFXmjZt_-I3BBh2Ox3WWrZt41fr-&index=2 \t "_blank

4. Społeczeństwo obywatelskie – czy warto się angażować? Wyjaśnij uczniom, że ważnym elementem ładu społecznego (obok instytucji) jest społeczeństwo obywatelskie. Na podstawie tekstu „Społeczeństwo tworzone przez obywateli” (część 1, s. 46) wyjaśnij, że chodzi tu o społeczeństwo tworzone przez obywateli, którzy są: równi wobec prawa, posiadają wolności obywatelskie, działają aktywnie w różnego typu instytucjach, organizacjach, związkach i stowarzyszeniach, niezależnych od państwa.

Za społeczeństwo obywatelskie uznaje się takie, w którym:

- suwerenem władzy jest naród;
- naród sprawuje władzę przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio;
- władza działa w granicach i na podstawie prawa;
- w państwie istnieje prawny system ochrony praw i wolności obywateli;
- funkcjonują instytucje gwarantujące przestrzeganie praw, np. Trybunał Konstytucyjny czy Rzecznik Praw Obywatelskich,
- istnieją prawne gwarancje tworzenia organizacji wyrażających interesy obywateli.

Podkreśl, że dla sprawnego funkcjonowania każdej grupy społecznej bardzo ważne jest zaangażowanie wszystkich członków w zadania, które potem wspólnie realizują.

Nasza propozycja

Powiedz uczniom, że postawieni zostaną teraz w fikcyjnej sytuacji, wymagającej osobistego zaangażowania. Będą musieli wówczas odpowiedzieć sobie na pytanie: Czy warto się angażować? Poproś, aby sobie wyobrazili, że są uczniami szkoły, w której pojawił się pomysł, aby móc korzystać z nowoczesnej i bardzo dobrze wyposażonej pracowni komputerowej po lekcjach i innych zajęciach organizowanych przez szkołę. Dyrektorka jest jednak temu przeciwna, bowiem jej zdaniem nie ma nikogo, kto mógłby wziąć odpowiedzialność za funkcjonowanie takiej pracowni. Tymczasem uczniowie planują założyć stowarzyszenie, które zajmie się opracowaniem zasad korzystania z pracowni.

Podziel uczniów na czteroosobowe grupy i poleć, aby znaleźli i zapisali jak największą liczbę argumentów przeciw zaangażowaniu się uczniów w takie akcje i na rzecz takiego zaangażowania. Następnie każda grupa ma ocenić siłę poszczególnych argumentów i uszeregować je – od najsilniejszego do najłagodniejszego. Dobrze byłoby, gdyby dla każdego z argumentów znaleźli jakiś przykład „z życia” lub inny dowód, że jest on istotny. Gdy grupy zakończą pracę, ustalcie za pomocą losowania, kto będzie bronił zaangażowania, a kto będzie mu przeciwny. Przeprowadźcie debatę zgodnie z instrukcją znajdującą się w ćwiczeniu „Czy warto się angażować?” (część 1, s. 141).

Zakończenie

5. „Sprawdź się sam/sama!”. Poproś uczniów, aby sprawdzili w parach, co zapamiętali z zajęć, zadając sobie na przemian pytania z ramki „Sprawdź się sam/sama!” (część 1, s. 49).

6. Praca domowa. Poleć uczniom ćwiczenie sprawdzające „Negocjacje, mediacje czy arbitraż?” (część 1, s. 144) – ich zadaniem będzie podjęcie decyzji, o której z metod rozwiązywania konfliktów jest mowa w podanych przykładach.

Nasza propozycja

Temat lekcji warto wykorzystać do rozmowy na temat konfliktów między rodzicami i dziećmi. Zachęć uczniów i uczennice, aby porozmawiali o tym z rodzicami w domu. Każdy członek rodziny będzie mógł wskazać/zapisać najczęstsze przyczyny konfliktów między dziećmi a dorosłymi, a potem wspólnie zastanowić się: W jaki sposób można takim konfliktem zapobiegać? Jak można je rozwiązywać, jeśli już do nich dojdzie?

Podobne ćwiczenie można przeprowadzić np. podczas spotkania z rodzicami w szkole (warto je przygotować wcześniej). Należy sprawić, żeby wypowiedzi rodziców były anonimowe. W tym celu można rozdać rodzicom karteczki typu post-it, na których zapiszą swoje propozycje. Po zebraniu karteczek, ale gdy będzie już cała pula, można omówić wyniki.

Z Centrum Edukacji Obywatelskiej

Czasem trudno nam jest zacząć rozmowę z uczniami w szkole albo z dziećmi w domu. Ponieważ temat budzi zbyt duże emocje, zastanawiamy się, czy go „udźwigniemy” i poradzimy sobie z gorącą dyskusją. Mimo tych obaw zachęcamy wszystkich, aby zarówno na lekcjach, jak i poza nimi, podejmowali trudne problemy i przez rozmowę kształcili umiejętności słuchania i rozumienia drugiej osoby oraz postawę szacunku wobec niej.

W programach CEO przygotowaliśmy narzędzia wspierające taką rozmowę:

- „Przewodnik dla młodzieży. Klub Dobrej Rozmowy” – publikacja przygotowana z myślą o młodzieży, koncentruje się wokół wybranych trudnych tematów oraz porusza takie zagadnienia, jak: podejmowanie tematu z różnych perspektyw i punktów widzenia; uczenie się tego, jak słuchać, i co robić, by być wysłuchanym; wzmacnianie umiejętności krytycznego myślenia; uczenie się otwartości na odmienne od naszych poglądy, a także na to, by dowiedzieć się więcej o sobie oraz o kolegach i koleżankach. Będziemy do niej wielokrotnie odsyłać.

ceo.org.pl/sites/default/files/ceo_przewodnik_dla_uczniow_www_1.pdf

- Materiały z programu Trudny temat – weź to na warsztat” pomagają w przepracowaniu trudnego tematu za pomocą kampanii społecznej, edukacji filmowej, teatru forum, okrągłego stołu czy warsztatów.

trudnytemat.ceo.org.pl/content/publikacja-nowosc

WIEDZIEĆ WIĘCEJ

Źródła konfliktów/oporu

Napięcie tworzy się, gdy ludzie odczuwają strach, różnią się między sobą pozycją (rangą) i posiadaną władzą (formalną – np. możliwość postawienia złej oceny; nieformalną – np. wpływ na rówieśników) oraz wtedy, gdy nie są zapraszani do zabrania głosu lub gdy wroga atmosfera nie pozwala na wygłaszanie różnych opinii.

Wykluczenie, niewysłuchanie i brak wpływu prowadzi do tego, że pojawia się w nas OPÓR. To emocjonalna i behawioralna reakcja na faktyczne lub wyobrażone ograniczenie autonomii działania. Początkowo jest on wyrażany nie wprost, ale jeśli się nim nie zajmujemy, doprowadzi do tworzenia się podgrup, jawnie sabotujących planowane decyzje lub działania. Większość z nas nie zdaje sobie sprawy, jak bardzo brak działań włączających (uczniów/uczennice, członków/członkinie zespołów) wpływa na dynamikę i procesy grupowe (tj. na to, co dzieje się w klasie, w szkole, w środowisku). Wystarczy, że przypomnimy sobie, gdy pominięto w czymś nasz głos lub udział. Jak wyglądał wówczas nasz opór wobec sytuacji lub zadania? Jak czujemy się, gdy ktoś KAŻE nam, coś zrobić? Jak duża jest na to nasza wewnętrzna zgoda? Jak łatwo przyszło nam zgodzić się z decyzją, która została podjęta bez naszego udziału? Jaki był poziom naszego entuzjazmu wobec zadania/działania, które narzucono?

Poniżej opisujemy, jak wygląda dynamika grupy, w której część głosów i opinii nie jest wzięta pod uwagę. W teorii Deep Democracy i CoResolve (ale także w innych koncepcjach pracy z oporem) mówimy o **osi oporu**, czyli gradacyjnej liście zachowań, które są związane z trudnymi emocjami i napięciem wynikającym z nieujawnionej różnicy zdań.

Twórczyni CoResolve, Myrna Lewis używa także nazwy „oś terrorysty”, bo – choć to niezwykle mocny w dzisiejszych czasach opis – zwraca uwagę na to, co dzieje się z ludźmi, którzy przez długi czas nie są wysłuchiwanie.

Oś oporu stanowi kontinuum: od zachowań UKRYTYCH, które wyrażają nasz opór nie wprost, po te JAWNE. Zachowania nie muszą występować w tej kolejności, w jakiej przedstawiono je na osi, ważne jednak, że opór powiększa się, a działania eskalują – im dłużej nie zajmujemy kwestią, która jest jego przyczyną.

Malina Baranowska-Janusz: *Strajk – co to takiego*,
ceo.org.pl/sites/default/files/strajk_co_to_takiego.pdf

Test. Indywidualny styl rozwiązywania konfliktów¹

Kwestionariusz jest przeznaczony do identyfikacji twojego stylu rozwiązywania konfliktów. Zamieszczono w nim 30 par stwierdzeń, które mogą charakteryzować zachowanie się w sytuacjach konfliktowych. Z każdej pary wybierz stwierdzenie, które w porównaniu z drugim lepiej opisuje twoje zachowanie. Wybór zaznacz przez zakreślenie litery „a” lub „b”.

1.

- a) Jestem zazwyczaj osobą stanowczą w realizacji swoich celów.
- b) Próbuję z każdą sprawą wychodzić na zewnątrz i stawiać sprawy otwarcie.

2.

- a) Wykładam zawsze swoje karty na stół i zachęcam drugą osobę do uczynienia tego samego.

---

¹ Test opracowany został na podstawie materiałów wypracowany w projekcie „Nowoczesność i doświadczenie. Akademia rozwoju kompetencji pracowników HS Wrocław Sp. z o.o.”, współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (nr projektu: WND-POKL.08.01.01-02-094/11).

b) Gdy powstaje konflikt, zawsze próbuję wygrać swój interes.

3.

- a) Raz zajętej pozycji bronię bardzo silnie.
- b) Wolę nie używać perswazji, lecz wskazywać wprost na najlepsze rozwiązanie.

4.

- a) Niekiedy poświęcam własny interes na rzecz interesów drugiej osoby.
- b) Czuję, że przyczyny różnic zdań nie zawsze są tego warte, by się o nie spierać.

5.

- a) Wolę akceptować cudzy punkt widzenia niż narażać się na kłótnie.
- b) Unikam ludzi ze zdecydowanymi poglądami.

6.

- a) Lubię współpracować z innymi i wspólnie rozpatrywać ich racje.
- b) Czuję, że większość wypowiedzanych myśli, także moich, jest niewiele warta jako argumenty.

7.

- a) Próbuję szukać kompromisu w sytuacji trudnej.
- b) Jestem zazwyczaj osobą stanowczą w realizacji swoich celów.

8.

- a) Gdy powstaje konflikt, zawsze próbuję wygrać swój interes.
- b) Proponuję neutralny grunt podczas rozstrzygania konfliktów.

9.

- a) Lubię wychodzić naprzeciw drugiej osobie.
- b) Raz zajętej pozycji bronię bardzo silnie.

10.

- a) Czuję, że przyczyny różnic zdań nie zawsze są tego warte, by się o nie spierać.
- b) Próbuję szukać kompromisu w sytuacji trudnej.

11.

- a) Proponuję neutralny grunt podczas rozstrzygania konfliktów.
- b) Unikam ludzi ze zdecydowanymi poglądami.

12.

- a) Czuję, że większość wypowiedzanych myśli, także moich, jest niewiele warta jako argumenty.
- b) Lubię wychodzić naprzeciw drugiej osobie.

13.

- a) Jestem zazwyczaj osobą stanowczą w realizacji swoich celów.
- b) Niekiedy poświęcam własny interes na rzecz interesów drugiej osoby.

14.

- a) Wolę akceptować cudzy punkt widzenia niż narażać się na kłótnie.
- b) Gdy powstaje konflikt, zawsze próbuję wygrać swój interes.

15.

- a) Raz zajętej pozycji bronię bardzo silnie.
- b) Lubię współpracować z innymi i wspólnie rozpatrywać ich racje.

16.

- a) Próbuję szukać kompromisu w sytuacji trudnej.
- b) Niekiedy poświęcam własny interes na rzecz interesów drugiej osoby.

17.

- a) Wolę akceptować cudzy punkt widzenia niż narażać się na kłótnie.
- b) Proponuję neutralny grunt podczas rozstrzygania konfliktów.

18.

- a) Lubię wychodzić naprzeciw drugiej osobie.
- b) Lubię współpracować z innymi i wspólnie rozpatrywać ich racje.

19.

- a) Czuję, że przyczyny różnic zdań nie zawsze są tego warte, by się o nie spierać.
- b) Jestem zazwyczaj osobą stanowczą w realizacji swoich celów.

20.

- a) Gdy powstaje konflikt, zawsze próbuję wygrywać swój interes.
- b) Unikam ludzi ze zdecydowanymi poglądami.

21.

- a) Czuję, że większość wypowiedzanych myśli, także moich, jest niewiele warta jako argumenty.
- b) Raz zajętej pozycji bronię bardzo silnie.

22.

- a) Próbuję z każdą sprawą wychodzić na zewnątrz i stawiać sprawy otwarcie.
- b) Czuję, że przyczyny różnic zdań nie zawsze są tego warte, by się o nie spierać.

23.

- a) Unikam ludzi ze zdecydowanymi poglądami.
- b) Wykładam zawsze swoje karty na stół i zachęcam drugą osobę do uczynienia tego samego.

24.

- a) Wolę nie używać perswazji, lecz wskazywać wprost na najlepsze rozwiązanie.
- b) Czuję, że większość wypowiedzanych myśli, także moich, jest niewiele warta jako argumenty.

25.

- a) Próbuję z każdą sprawą wychodzić na zewnątrz i stawiać sprawy otwarcie.
- b) Próbuję szukać kompromisu w sytuacji trudnej.

26.

- a) Wykładam zawsze swoje karty na stół i zachęcam drugą osobę do uczynienia tego samego.
- b) Proponuję neutralny grunt podczas rozstrzygania konfliktów.

27.

- a) Wolę nie używać perswazji, lecz wskazywać wprost na najlepsze rozwiązanie.
- b) Lubię wychodzić naprzeciw drugiej osobie.

28.

- a) Niekiedy poświęcam własny interes na rzecz interesów drugiej osoby.
- b) Próbuję z każdą sprawą wychodzić na zewnątrz i stawiać sprawy otwarcie.

29.

- a) Wykładam zawsze swoje karty na stół i zachęcam drugą osobę do uczynienia tego samego.
- b) Wolę akceptować cudzy punkt widzenia niż narażać się na kłótnie.

30.

- a) Lubię współpracować z innymi i wspólnie rozpatrywać ich racje.
- b) Wolę nie używać perswazji, lecz wskazywać wprost na najlepsze rozwiązanie.

	a)	b)
1.	D	E
2.	E	D
3.	D	E
4.	B	A
5.	B	A
6.	B	A
7.	C	D
8.	D	C
9.	C	D
10.	A	C

	a)	b)
11.	C	A
12.	A	C
13.	D	B
14.	B	D
15.	D	B
16.	C	B
17.	B	C
18.	C	B
19.	A	D
20.	D	A

	a)	b)
21.	A	D
22.	E	A
23.	A	E
24.	E	A
25.	E	C
26.	E	C
27.	E	C
28.	B	E
29.	E	B
30.	B	E

A=	B=	C=	D=	E=
----	----	----	----	----

A – unikanie B – ustępliwość C – kompromis D – rywalizacja E – kooperacja

6. Na drabinie społecznej

Cele

Po zajęciach uczniowie powinni umieć:

- wyjaśnić pojęcia: struktura społeczna, stratyfikacja społeczna, drabina społeczna, ruchliwość społeczna, nierówności społeczne, klasa społeczna;
- wskazać czynniki określające pozycję jednostki w hierarchii społecznej;
- scharakteryzować współczesne społeczeństwo ze względu na strukturę społeczną;
- podać przykłady sześciu typów ruchliwości społecznej.

Co będzie potrzebne na lekcji?

- *Przewodnik obywatelski. Część 1*
- kolorowe metki

Metody i techniki pracy

- wykład
- rozmowa nauczająca
- burza mózgów
- praca z tekstem
- analizowania i rozwiązywanie problemów: ranking
- praca indywidualna/w parach/w grupach zadaniowych

JAK MOŻNA PRZEPROWADZIĆ ZAJĘCIA?

Wprowadzenie

1. Czy wszyscy są równi? Zapytaj uczniów: *Czy wszyscy ludzie mają takie same (równe) szanse życiowe?* Poproś, by pomyśleli nie tylko o osobach z najbliższego otoczenia, ale także ludziach z innych środowisk. Uczniowie mogą też odwołać się do przykładów z filmu lub literatury. Wspólnie zastanówcie się: *Z czego wynikają te nierówności? Co decyduje o tym, jakie miejsce zajmujemy w społeczeństwie?* Sugestie uczniów zapisuj na tablicy. Zwróć uwagę, czy pojawią się takie propozycje, jak np.: płeć, narodowość, orientacja seksualna.

Zapytaj, jak rozumieją temat, a następnie wyjaśnij im cele zajęć. Odwołując się do tekstu „W społeczeństwie, czyli wśród ludzi sobie nierównych” (część 1, s. 50-51), podsumuj przygotowaną przez uczniów listę (jeśli będzie to konieczne, uzupełnij ją o powody i czynniki wskazane w tekście). Zapytaj, które z wypisanych czynników determinują w najwyższym stopniu szanse życiowe (bogactwo, władza i prestiż).

Upewnij się, że wszyscy uczniowie rozumieją wpływ wymienionych czynników na zajmowane miejsce na „drabinie społecznej” i wspólnie poszukajcie przykładów. Zwróć uwagę, że nie zawsze jest tak, że brak pieniędzy czy władzy uniemożliwia nam zajęcie jakiegoś miejsca w społeczeństwie.

Nasza propozycja

W „Wiedzieć więcej” znajdziesz fragment autobiograficznej książki francuskiego filozofa i socjologa Didiera Eribona, który dorastał w biednej robotniczej rodzinie. Zachęć uczniów do tej lektury lub sam/sama przeczytaj tekst na głos. Jakie zdanie ma autor w kwestii możliwości awansu społecznego? Czy

uczniowie się z nim zgadzają?

Poproś uczniów, aby zapoznali się z tekstem o trzech wymiarach nierówności społecznych w Polsce (ramka „Trzy wymiary”, część 1, s. 51).

Nasza propozycja

Możesz też zaproponować uczniom zorganizowanie debaty „za i przeciw” lub debaty oksfordzkiej pod hasłem „Nierówności społeczne – czy i dlaczego warto je zmniejszać?”. Wskazówki znajdziesz w ćwiczeniu pod tym samym tytułem (część 1, s. 146). Poproś debatantów, aby zadbali o prawidłowe formułowanie argumentów; materiały, jak przygotować się do debaty zamieściliśmy na s..

Zachęć wszystkich uczniów lektury tekstu „Nierówność płci” (część 1, s. 54). Zwróć uwagę, że mimo dużych postępów w tym zakresie, kobiety nadal mają utrudniony dostęp do wybranych zawodów, są niżej opłacane niż mężczyźni na tych samych stanowiskach, a rozwiązania prawne dotyczące np. obniżenia wieku emerytalnego, zmniejszają ich szanse na wyższą jakość życia po zakończeniu pracy zawodowej (niższy wiek emerytalny oznacza krótszy okres opłacania składek).

Z Centrum Edukacji Obywatelskiej

Kwestia równości płci oraz wyrównywania szans kobiet na rynku pracy od kilku lat obecna jest także w programach CEO. Zachęcamy do wykorzystania wypracowanych w nich materiałów, lub – jeśli program jest kontynuowany – do udziału w nim waszej szkoły.

Prowadziliśmy dotąd:

- „Girls into Global STEM” – w ramach projektu wypracowany został poradnik dla nauczycieli i edukatorów (w języku angielskim).
www.gigstoolkit.com
- „Wzór na ścisłe” – w ramach projektu powstały materiały wspierające pedagogów we wzmacnianiu młodzieży (zwłaszcza dziewcząt) w odkrywaniu swoich zdolności do nauk ścisłych.
globalna.ceo.org.pl/programy/wzor-na-scisle/materialy

Nasza propozycja

Możecie się też zastanowić głębiej nad problemem równych szans. Jakie działania powinno podejmować państwo, aby zwiększyć szanse społecznego awansu dzieci z grup najgorzej wykształconych i sytuowanych?

Z Centrum Edukacji Obywatelskiej

Edukacja włączająca jest systemowym elementem wyrównywania szans. W projekcie CEO, „Soci@ll: otwarta szkoła”, tworzymy trwałe rozwiązania na rzecz szkoły włączającej wszystkich uczniów i uczennice oraz kadre szkolną, uwzględniające:

- różnorodność społeczno-kulturową (wykorzystanie aktywnych metod pracy);
- rozwój kompetencji społeczno-edukacyjnych i międzykulturowych, co przedkłada się na nowe metody motywowania wszystkich uczniów i uczennic;
- rozwijanie demokratycznej, inkluzywnej kultury, która docenia różnorodność oraz troszczy się o zaangażowanie wszystkich członków społeczności szkolnych;
- sojusze międzysektorowe na rzecz edukacji i włączenia społecznego.

Wypracowaliśmy też standardy szkoły włączającej. Sprawdźcie, czy wasza szkoła – w tym kontekście – wyrównuje szanse uczniów i uczennic.

szkolatolerancji.ceo.org.pl/sociall-otwarta-szkola/opis-programu

Rozwinięcie

2. Struktura społeczna. Poproś uczniów, by przeczytali w parach tekst „Klasy i warstwy społeczne we współczesnym społeczeństwie” (część 1, s. 51). Ponieważ tekst jest długi, uczniowie mogą się podzielić lekturą, a potem zrelacjonować sobie nawzajem przeczytane fragmenty. Poproś, aby wypisali w zeszytach najważniejsze pojęcia: klasa społeczna, klasa kulturowa, inteligencja, uwarstwienie/stratyfikacja, kapitał kulturowy, drabina społeczna. Zwróć się z prośbą do wybranych uczniów, aby wyjaśnili pojęcia, a następnie uporządkuj wiedzę odpowiednimi komentarzami.

Zastanówcie się wspólnie, jak w tym kontekście można scharakteryzować współczesne społeczeństwa: *Jaka klasa dominuje? Czy jest ona jednolita kulturowo i ekonomicznie? Jakie cechy ją łączą, a jakie różnią? Jakie zawody wykonują głównie przedstawiciele tej klasy? Czy klasa ta wpływa na stabilizację systemu politycznego, jeśli tak, to dlaczego?*

W prowadzeniu rozmowy nauczającej możesz się posiłkować tekstem „Klasa średnia i podklasa” (część 1, s. 54).

Nasza propozycja

Zapytaj uczniów, które zawody budzą ich największy szacunek. Sporządźcie listę najważniejszych i najczęściej spotykanych profesji (nauczyciel, lekarz, sprzedawca, biznesmen, urzędnik, polityk, profesor uniwersytetu, robotnik, sportowiec, informatyk, itp.). Rozdaj uczniom po trzy kolorowe, samoprzylepne metki i poproś, aby oznaczyli za ich pomocą te zawody, które uważają za najbardziej prestiżowe. Mogą je rozdzielić pomiędzy trzy profesje, lub – jeżeli będą chcieli – mogą wszystkie trzy metki przykleić przy jednym zawodzie. Gdy wszyscy uczniowie wykonają to ćwiczenie, będziecie mogli – po podliczeniu przyznanych poszczególnym zawodom punktów – sporządzić ranking profesji darzonych największym szacunkiem. Dobrze byłoby porównać te wyniki z jakimś aktualnym sondażem.

3. „Jak piąć się w górę?”. Zapytaj uczniów, jakie ich zdaniem czynniki decydują o indywidualnym awansie jednostki. Zapisz odpowiedzi na tablicy. Potem uzupełnij listę w oparciu o informacje z tekstu „Jak piąć się w górę?” (część 1, s. 56–57).

4. Ruchliwość społeczna. Wyjaśnij uczniom pojęcie ruchliwości społecznej („Razem czy osobno”, część 1, s. 55-56). W tym celu omów wykres obrazujący sześć typów tej ruchliwości (s. 55): pionową (awans lub degradacja) lub poziomą (zawodowa, terytorialna); indywidualną lub zbiorową; w ramach pokolenia lub międzypokoleniową.

Zwróć się do uczniów z pytaniem: *Czy ruchliwość społeczna wpływa na życie współczesnych społeczeństw?* Porozmawiajcie krótko na ten temat, zwracając między innymi uwagę na jedną z form ruchliwości społecznej, zjawisko migracji, tak charakterystyczne dla współczesnego świata. Ruchliwość społeczna z jednej strony sprzyja dynamicznemu rozwojowi oraz pobudza innowacyjność i rywalizację, a z drugiej jest dla niektórych ludzi źródłem niepokoju, wzbudza poczucie niepewności i stabilności w życiu.

Nasza propozycja

Możesz zaproponować uczniom dodatkowe zajęcia na temat współczesnych migracji – poniżej znajdziesz przykładowe propozycje lekcji z różnych przedmiotów. Pamiętaj, że problem ten budzi dziś wiele emocji, często staje się powodem polaryzacji społecznej Polaków. Jedni chcą, żeby Polska była otwarta na migrantów, inni opowiadają się za wprowadzeniem pewnych ograniczeń i zgadzają się na przyjęcie tylko migrantów bliskich kulturowo, a jeszcze inni – widzą w przybyszach zagrożenie kulturowe lub ekonomiczne.

Z Centrum Edukacji Obywatelskiej

CEO od wielu lat zajmuje się tematyką migracji. W ramach programów edukacji globalnej powstało wiele

scenariuszy, z których polecamy m.in.:

- K. Białek, *Migracje na świecie – przyczyny i skutki*
- A. Hentel, *I am a migrant/Jestem migrantem*
- I. Kryczka, *Dlaczego i dokąd migrują ludzie?*
- *Jakie możliwości dają nam migracje?* (<https://globalna.ceo.org.pl/geografia/scenariusze-i-gry/scenariusz-zajec-jakie-mozliwosci-daja-nam-migracje>;
- M. Komisarczyk, *Wyjechałem/Wyjechałam ze swojego kraju, ponieważ..., Migranci ekonomiczni okiem kamery.*

globalna.ceo.org.pl

Wiele innych ciekawych materiałów dotyczących tematyki migracyjnej lub uchodźczej można znaleźć na stronie „Rozmawiamy o uchodźcach”.

migracje.ceo.org.pl

Zakończenie

5. Geometryczna struktura społeczna. Poproś uczniów, by obejrżeli w parach ilustrację w części pierwszej podręcznika na s. 56, która za pomocą figur geometrycznych przedstawia strukturę klasową. Ich zadaniem będzie ustalenie, która z figur ich zdaniem prezentuje polskie społeczeństwo (powinni pamiętać, że na dole znajdują się klasy najniższe, na górze – klasy najwyżej osadzone w społeczeństwie). Zachęć ich też do rozmowy, która ze struktur sprzyja najbardziej stabilności społecznej. Omów kilka wypowiedzi.

6. Praca domowa. Poproś uczniów, aby powtarzając materiał z dzisiejszej lekcji, zastanowili się nad wszystkimi pytaniami z rubryki „Sprawdź się sam/sama!” (część 1, s. 59). Na jedno z pytań mają odpowiedzieć w zeszytach.

Nasza propozycja

Poproś chętnych uczniów, żeby przeczytali tekst źródłowy „Z życia wzięte” (część 1, s. 53) i podzielili się refleksją, co ich zaskoczyło, z czym się nie zgadzają lub co ich zdaniem jest już nieaktualne (tekst pochodzi z 1975 r.). Pracę tę mogą wykonać w formie pisemnej lub ustnej. Możesz również, we współpracy z doradcą zawodowym lub wychowawcą klasy, przeprowadzić opisanie niżej ćwiczenie, podczas którego uczniowie zastanawiają się nad swoimi aspiracjami i celami życiowymi.

Daj pierwszemu uczniowi duży arkusz papieru. Jego zadaniem będzie zapisanie na nim trzech celów, osiągnięcie których uważa w życiu za najważniejsze (np. kariera zawodowa, dom, bogactwo, szczęśliwe małżeństwo, udane dzieci). Następnie uczeń oddaje kartkę koledze/koleżance – ten/ta dopisuje swoje cele, albo, jeśli jeden z jego/jej celów już jest na liście, stawia przy nim kreskę. Lista wędruje do kolejnego ucznia itd. Kiedy wszystkie osoby uzupełnią plakat, powstanie zbiór wartości, celów i aspiracji uczniów z waszej klasy, przy czym łatwo będzie ocenić, które z nich uzyskały największą liczbę głosów. Aby sporządzić taki ranking, można też użyć kolorowych metek (sposób, jak to zrobić, znajdziesz w tej lekcji). W podsumowaniu możesz odwołać się do podziału ludzi według sposobu życia na: zorientowanych na „być” i zorientowanych na „mieć”. Podkreśl jednak, że tak na prawdę te dwa modele nie dają się oddzielić – ludzie zwykle próbują łączyć i równoważyć wartości i cele z porządku „mieć” z tymi, które można zaliczyć do „być”.

WIEDZIEĆ WIĘCEJ

Dwie determinanty rangi pozycji

Założywszy, że nierówność spełnia tę funkcję ogólną, można wymienić dwa czynniki określające względną rangę pozycji. Na ogół największych nagród dostarczają, a więc mają też największą rangę, te pozycje, które: 1) są najważniejsze w danym społeczeństwie; 2) wymagają największego przygotowania czy zdolności. Pierwszy czynnik dotyczy funkcji i ma znaczenie względne; drugi dotyczy środków i wynika z niedostatku.

Różnice doniosłości funkcjonalnej

W gruncie rzeczy społeczeństwo nie musi wynagradzać pozycji proporcjonalnie do ich ważności funkcjonalnej. Musi ono jedynie dostarczyć nagród wystarczających, by zapewnić ich obsadzenie osobami kompetentnymi. Innymi słowy, musi strzec się, by pozycje mniej doniosłe nie konkurowały skutecznie z bardziej doniosłymi. Pozycja łatwa do obsadzenia, nawet gdy jest ważna, nie musi być zbyt sownie wynagradzana. Natomiast pozycja ważna, lecz trudna do obsadzenia, musi być nagradzana tak wysoko, by ktoś ją objął. Dlatego funkcjonalna ważność pozycji jest warunkiem koniecznym, by przypisano jej wysoką rangę.

Różnice liczebności kadr

W praktyce zajmowanie jakiegokolwiek pozycji, niezależnie od tego, jak została osiągnięta, wymaga pewnych umiejętności czy zdolności.

Ostatecznie są tylko dwa sposoby uzyskania kwalifikacji: dzięki wrodzonym zdolnościom lub poprzez szkolenie. W konkretnym działaniu, rzecz jasna, niezbędne są zawsze obydwa, lecz w praktyce szczupłość kadr jest wynikiem niemożności zastosowania jednego bądź drugiego sposobu – względnie obu. Niektóre pozycje wymagają talentu tej klasy, że z pewnością nie- wiele osób je obejmuje. W wielu przypadkach jednak bywa tak, że wśród ludności nie brakuje osób uzdolnionych, lecz proces kształcenia jest tak długi, kosztowny i skomplikowany, że dość nieliczni mogą nabyć kwalifikacje. Współczesna medycyna na przykład, nie przekracza zdolności umysłowych większości jednostek, lecz studia medyczne są tak uciążliwe i kosztowne, że nikt by ich nie podjął, gdyby pozycja doktora medycyny nie zapewniła nagród kompensujących wyrzeczenia.

Gdy osób uzdolnionych odpowiednio do danej pozycji nie brakuje, a i kształcenie jest łatwe, wtedy sposób obejmowania pozycji może mieć niewiele wspólnego z obowiązkami, jakie ona nakłada. Faktycznie, związek ten może być wówczas całkowicie przypadkowy. Natomiast, gdy brak osób o wymaganych umiejętnościach na skutek niedostatku uzdolnień lub wysokich kosztów kształcenia, to pozycja, jeśli jest ważna funkcjonalnie, musi być na tyle atrakcyjna, by wytrzymać konkurencję z innymi pozycjami i przyciągać osoby o niezbędnych kwalifikacjach. W rezultacie oznacza to, że pozycja musi zajmować wysoki szczebel w hierarchii społecznej – musi zapewniać wysoki prestiż, wysokie zarobki, dużo wolnego czasu, itd.

Jak należy tłumaczyć różnorodność systemów uwarstwienia

Różnice między systemami uwarstwienia przypisać należy czynnikom kształtującym dwie determinanty zróżnicowania nagród: ważność funkcjonalną i szczupłość kadry. Pozycje ważne w jednym społeczeństwie mogą nie mieć znaczenia w innym, w wyniku odmiennych warunków czy różnego stopnia rozwoju wewnętrznego. Te same czynniki mogą z kolei wpływać na problem szczupłości kadr, gdyż stadium rozwoju pewnych społeczeństw czy sytuacja zewnętrzna mogą całkowicie usunąć potrzebę pewnych umiejętności, czy uzdolnień. Każdy konkretny system uwarstwienia można zatem rozumieć jako wytwór specyficznych czynników wpływających na powyższe zasady zróżnicowania nagród.

Kingsley Davis, Wilbert Moore, *Elementy teorii socjologicznych*
[w:] *Elementy teorii socjologicznych*, red. W. Darczyński,
Jasińska-Kania, J. Szacki, PWN, Warszawa 1975, s. 96–98

O tym, jak kształtują się losy społeczne

Pole możliwości – nawet tych tylko wyobraźalnych, nie mówiąc już o dających się zrealizować – jest ściśle wyznaczone przez pozycję społeczną. Jakby między światami społecznymi istniała niemal całkowicie szczelna przegroda. Granice dzielące te światy określają wewnątrz każdego nich radykalnie różne postrzeganie tego, kim można być i zostać, do czego można aspirować bądź nie aspirować – wiadomo, że gdzie indziej jest inaczej, ale to się dzieje w odległym, niedostępnym świecie, więc człowiek nie czuje się wykluczony ani nawet czegokolwiek pozbawiony, jeśli nie ma do tego dostępu, co w oddalonych rejonach społecznych stanowi równie oczywistą regułę. Taki jest porządek rzeczy i już (...)

Bo losy społeczne zarysowują się już bardzo wcześnie! Wszystko jest z góry przesądzone! Werdykt został wydany, zanim to dotrze do naszej świadomości. Wyroki są wryte rozpalonym żelazem na naszych ramionach, a miejsca, które będziemy zajmować, określa i ogranicza to, co nas poprzedza: przeszłość rodziny i środowisko w którym przychodzimy na świat.

Didier Eribon, *Powrót do Reims*, Kraków 2019, s. 43-44

7. My, młodzież

Cele

Po zajęciach uczniowie powinni umieć:

- wyjaśnić, co to jest wolontariat oraz wskazać korzyści, jakie z niego wynikają;
- na podstawie własnej obserwacji, badań oraz innych źródeł scharakteryzować krótko polską młodzież;
- wskazać problemy, z którymi mierzą się młodzi ludzie, ich źródła oraz przykłady rozwiązania;
- sformułować własną opinię na temat zaangażowania społecznego i politycznego młodzieży;
- podać przykłady subkultur młodzieżowych i je scharakteryzować.

Co będzie potrzebne na lekcji?

- *Przewodnik obywatelski. Część 1*
- kolorowe samoprzylepne metki
- artykuł Jan Łysek, *Subkultury młodzieżowe w szkole* [w:] „Nauczyciel i Szkoła” 2010, nr 3 (48) (dostępny w internecie) lub notatki opracowane wcześniej przez ochotników i wydrukowane.

Metody i techniki pracy

- rozmowa nauczająca
- praca z tekstem
- wizualizacja: mapa skojarzeń
- wchodzenie w rolę: sondaż
- uczenie się w zespołach: układanka
- analizowanie o rozwiązywanie problemów: burza mózgów
- praca indywidualna/w parach/w grupach zadaniowych

JAK MOŻNA PRZEPROWADZIĆ ZAJĘCIA?

Wprowadzenie

1. „Młode jest ważne”. Rozpocznij zajęcia od wyjaśnienia, że choć młodzież jako grupa nie stanowi odrębnej klasy społecznej, to jednak uważana jest za ważną kategorię socjologiczną, dla której można zdefiniować wiele wspólnych cech.

Poleć, by uczniowie w parach przeczytali teksty „Młode jest ważne” i „Wartości i ideały” (część 1, s. 60–62). Każdy czyta jeden tekst, po czym wymienia się najważniejszymi informacjami z kolegą/koleżanką z ławki. Następnie, już wspólnie, przygotowują notatkę (np. w punktach, w formie graficznej lub mapy skojarzeń).

Nasza propozycja

Zainteresowanych odeślij do tekstu źródłowego zamieszczonego w ramce „Z życia wzięte” (część 1, s. 61) i poproś, by uzupełnili swoje notatki o nowe treści.

Przedstaw uczniom cele lekcji oraz zapytaj, czy przedstawiony na początku lekcji obraz młodzieży jest pełen i czy się w nim odnajdują.

2. Młody – aktywny. Podsumuj poprzednie ćwiczenie i zapytaj uczniów, jakie formy aktywności są najbardziej popularne wśród młodzieży. Sprawdź, ilu z nich jest lub było wolontariuszami, zwracając jednak uwagę na fakt, że nie każde działanie na rzecz innych można nazwać wolontariatem. Przypomnij definicję wolontariatu, czyli bezpłatnego, świadomego i dobrowolne działania na rzecz innych, wykraczającego poza więzi rodzinno-koleżeńsko-przyjacielskie.

Chwilę porozmawiajcie o tym, jakie korzyści w rozwoju społecznym daje zaangażowanie wolontariackie (dopilnuj, aby rozmowa nie ograniczyła się do „punktów na świadectwie”; niektórzy uczniowie pamiętają na pewno ostatnią rekrutację do klas pierwszych liceum i technikum).

Z Centrum Edukacji Obywatelskiej

CEO wspiera szkoły w organizowaniu wolontariatu. W ramach programu „Kto na ochotnika. Szkolne programy wolontariatu” zachęcamy młodych ludzi, aby podejmowali tego rodzaju aktywność społeczną, monitorowali swój rozwój i kształcili swoje umiejętności. Opracowaliśmy materiały dla uczniów o wolontariacie, zbiór dokumentów prawnych, propozycje narzędzi i metod pracy oraz dobre praktyki.

ochotnicy.ceo.org.pl

Jednym z programów CEO, dzięki któremu uczniowie i uczennice kształtują wiele kompetencji niezbędnych na rynku pracy, są „Młodzi Przedsiębiorczy”. Uczestnicy i uczestniczki programu zdobywają doświadczenie w zakresie oszczędzania, inwestowania własnych środków finansowych, zarządzania budżetem oraz prowadzenia własnego przedsiębiorstwa w wirtualnej rzeczywistości, a także uczą się nawiązywania współpracy, promowania własnych pomysłów, budżetowania i analizowania ryzyka. Liczy się praca w zespole oraz umiejętność zarządzania. Dodatkowo analizują własne zasoby, kompetencje, pasje i zainteresowania oraz otrzymują wsparcie eksperckie w zakresie planowania dalszej edukacji i zawodu.

przedsiębiorczy.ceo.org.pl

3. Młodzież 2016. Przeanalizujcie wspólnie wykres przedstawiający wyniki badania CBOS z 2016 roku. Młodzi ludzie zostali poproszeni o wskazanie najważniejszych celów i dążeń w swoim życiu. Zapytaj uczniów: *Czy odpowiedzi ich rówieśników ich zaskoczyły? Co według sondażu jest dla młodych najważniejsze, a co najmniej ważne? Czy wyniki sondażu potwierdzają popularne powiedzenie: „...teraz to liczy się tylko kasa, fura i komórka”, czy raczej mu zaprzeczają?*

Porównajcie wyniki sondażu z 2016 roku z badaniem, które analizowaliście na zajęciach poświęconych rodzinie: *Czy wskazania/wybory się pokrywają, czy też może pojawiają się jakieś istotne rozbieżności?* Choć sondaże te znacznie się od siebie różnią, to oba dotyczą tej samej kwestii – wartości uznawanych w życiu za najważniejsze, można je więc porównać. Na koniec poproś, by uczniowie wskazali cele dla nich najważniejsze (mogą wybrać trzy). Jeśli chcą, mogą porównać swoje wybory z wyborami kolegi/koleżanki w klasie.

Podsumowując trzy ostatnie aktywności, zastanówcie się wspólnie, jaki obraz młodzieży się rysuje.

Nasza propozycja

Chętni uczniowie mogą ten obraz uzupełnić informacjami z tekstu źródłowego w rubryce „Z życia wzięte” (część 1, s. 63).

4. Młodzi politycznie nieufni. Podziel klasę na trzy równoliczne grupy. Każda z grup czyta jeden z zamieszczonych w podręczniku tekstów: „Politycznie nieufni” (część 1, s. 65–66), „Ach! Ta dzisiejsza młodzież” (część 1, s. 151–152), „Nam potrzeba mądrych ministrów” (część 1, s. 152–153). Zadbaj, aby każdy uczeń miał dostęp do tekstu. Następnie zachęć wszystkich, aby szybko ustalili w swoich grupach, które informacje są najważniejsze – za chwilę przekażą je tym osobom, które nie czytały danego tekstu.

Krok następny – uczniowie z poszczególnych grup tworzą trójki i dzielą się najważniejszymi informacjami. Ostatnim krokiem może być sprawdzenie, w dowolny sposób, czy uczniowie przekazali sobie wszystkie najważniejsze treści, które pozwolą stworzyć pełny obraz współczesnej młodzieży (można np. przeprowadzić quiz lub rozmowę na temat stosunku młodych Polaków do polityki i polskiej demokracji).

Analiza wykresów, na których przedstawiono stopień zadowolenia młodych Polaków z funkcjonowania demokracji w Polsce (część 1, s. 65), może zakończyć tę część lekcji.

Nasza propozycja

Możesz też zaproponować uczniom, aby przeprowadzili w szkole sondaż na temat zaangażowania młodych ludzi w życie publiczne (w tym polityczne). Wspólnie wymyślcie pytanie sondażowe lub wykorzystajcie pytania badania „Młodzież 2016” (s. 65). Wyniki waszego sondażu przedstawcie całej szkole. Problem może się okazać na tyle istotny dla społeczności szkolnej, że zdecydujecie się zorganizować dyskusję nt. Jak zachęcić młodych ludzi do większego zaangażowania w politykę i większego zainteresowania jakością polskiej demokracji?

Z Centrum Edukacji Obywatelskiej

CEO od samego początku swojego istnienia podejmuje działania projektowe, które mają zachęcić młodych ludzi do angażowania w życie publiczne w dorosłym życiu. Przy okazji wyborów powszechnych i referendum organizujemy profrekwencyjną akcję „Młodzi głosują”, której celem jest z jednej strony edukacja wyborcza, z drugiej – stworzenie osobom niepełnoletnim przestrzeni do zabrania głosu w ważnych sprawach, jakimi są wybory. A czy wasza szkoła brała udział w jakiegokolwiek edycji naszego programu?

mlodziglosuja.pl/

5. Problemy młodych Polaków. Zaproponuj teraz uczniom i uczennicom, aby zastanowili się, z jakimi problemami boryka się dziś młodzież (odwołaj się do informacji z tekstu „Młodość niewolna od problemów”, część 1, s. 66-67). Sporządźcie listę najczęściej występujących trudności i lęków. Mogą się pojawić takie kwestie, jak: duża liczba zdających do wymarzonych szkół, a potem uczelni; lęk związany z trudnością znalezienia dobrej pracy czy radzeniem sobie ze stresem; brak przyjaciół/znajomych; konflikty w domu; przemoc rówieśnicza; uzależnienia technologiczne itp.

Podziel klasę na tyle grup, ile jest problemów na liście. Każda grupa ma przeanalizować jeden problem, poszukując odpowiedzi na pytania: *Jak sobie z nim poradzić? Gdzie i u kogo należałoby ewentualnie szukać pomocy?* W ten sposób uczniowie stworzą poradnik, w którym znajdą się podstawowe, przydatne dla młodych ludzi, informacje.

Nasza propozycja

6. Subkultury młodzieżowe. Poproś osoby, których zadaniem było przygotowanie charakterystyk różnych subkultur, aby je przedstawiły klasie. Jeśli zrezygnowałeś z tego ćwiczenia, poleć uczniom, aby przeczytali tekst „Subkultury młodzieżowe” (część 1, s. 68) i wynotowali z niego najważniejsze informacje. Następnie zapytaj uczniów, jaki jest ich stosunek do omawianych subkultur. Krótko porozmawiajcie o tym, dlaczego młodzi przynależą do różnych subkultur.

Zakończenie

7. „Sprawdź się sam/sama!” W posumowaniu lekcji wykorzystaj „Słowniczek obywatelski” (część 1, s. 70) oraz wybrane pytania z rubryki „Sprawdź się sam/sama!”. Zachęć też uczniów do refleksji nad pytaniami z ramek ze znakiem zapytania (część 1, ss. 66, 68, 70).

8. Praca domowa. Poleć uczniom, aby wykonali jedno z dwóch zadań:

- Zadaniem uczniów jest wyjaśnienie (na piśmie), co rozumieją przez wyrażenie „konflikt pokoleń” i uzasadnili, czy obecne relacje między nimi i ich rodzicami potwierdzają tezę o nieuchronności takiego konfliktu. Mogą również o zdanie w tej sprawie zapytać rodziców.
- Poproś, aby uczniowie w domu przeczytali kolejny raz wszystkie teksty dotyczące polskiej młodzieży i na podstawie zawartych tam informacji oraz własnych przemyśleń spróbowali sporządzić portret młodzieży polskiej z początku XXI wieku. Praca ta może przyjąć formę pisemną lub wizualną.

WIEDZIEĆ WIĘCEJ

Młodzież: dzieci czy dorośli?

W społeczeństwach, które uznają młodzież za odrębną kategorię i wyznaczają jej czynności stosowne do jej warunków, okres ten przemija bez lub przy przejściu od ról dziecięcych do ról życia dorosłego. Społeczeństwa, raczej ignorują szczególne właściwości wieku młodzieńczego, mają do wyboru dwa sposoby radzenia sobie z tą sytuacją. Mogą rozszerzać kategorie wieku dziecięcego, przypisywane jej postawy i wzory jawnego zachowania tak, by obejmowały młodzież, albo też mogą włączać młodzież do młodszych grup wieku kategorii dorosłych.

W obydwu wypadkach młodzież stanowi problem dla siebie i dla innych. Jeśli oczekuje się od młodzieńca, że będzie przestrzegał dziecięcych wzorów posłuszeństwa i zależności, to albo staje się on złym dzieckiem, zbuntowanym przeciwko autorytetowi, albo też poddaje się i utrwala w sobie te wzory tak mocno, że w przyszłości dozna wielkich trudności, gdy będzie podejmował odpowiedzialność i inicjatywy osoby dorosłej. Jeśli zaś oczekuje się, że od momentu dojrzewania będzie postępował według wzorów dorosłych, poczuje się zmuszony do takich form zachowania, które w najwyższym stopniu nadwerężają jego możliwości lub nawet je przekraczają. Chociaż społeczeństwo formalnie może zaliczać go do mężczyzn, przez długi czas będzie pozostawał drugorzędny członkiem tej kategorii, mniej wartościowym w porównaniu z innymi jej członkami, a będzie wskutek tego podlegał wszelkiego rodzaju frustracjom. Istnieje chyba tylko jedna możliwość gorsza od tych obydwu metod, mianowicie to – co my robimy pozostawiając społeczną rolę młodzieży wątpliwą. Od młodzieży żądamy na przemian dziecięcego posłuszeństwa i uległości oraz inicjatywy i brania na siebie odpowiedzialności, idących w parze z pozycją dorosłych. Rezultaty takiego traktowania są nazbyt dobrze znane wszystkim, którzy studiowali psychologię osobowości.

Ralph Linton, *Kulturowe podstawy osobowości*, PWN, Warszawa, s. 81–82

O potrzebie edukacji o polityce

W omawianym kontekście, edukację polityczną lub edukację o polityce należy rozumieć jako część edukacji obywatelskiej, która ułatwia młodemu człowiekowi wyrobienie sobie własnego zdania na tematy dotyczące życia publicznego.

Jak dotąd nie podjęto w Polsce próby uzupełnienia edukacji obywatelskiej o edukację o polityce, rozumianą jako edukację o sztuce rządzenia krajem, dzielenia ograniczonych zasobów czy dbania o dobro wspólne.

Z różnych powodów, być może najważniejszym z nich jest postrzegana „kontrowersyjność” tych zagadnień, nie dyskutowano z polskimi uczniami o tym, czym zajmują się na co dzień politycy – nie dyskutowano o wysokości podatków, usługach społecznych (zdrowie, edukacja), polityce historycznej, migracjach, handlu itp. Tym samym, w obawie przed kontrowersjami, zubożono edukację obywatelską o elementy twardego jądra polityki, które w tzw. dojrzałych demokracjach (m.in. w USA) stanowią jeden z głównych filarów edukacji obywatelskiej (ang. political literacy).

Obecna sytuacja (skrajnie krytyczny stosunek młodych Polaków do polityki i polityków, diagnozowany w badaniach CBOS, oraz brak zainteresowania polityką, ale też jednoczesny brak umiejętności określenia własnych poglądów na skali lewica – prawica i sprzeczność postulatów młodzieży, np. w obszarze polityki społecznej) wynika po części z tego zaniedbania (wśród innych powodów należy zapewne wymienić sposób uprawiania polityki przez główne partie polityczne oraz brak zainteresowania tych ugrupowań problemami młodego pokolenia). Nie tłumaczy się młodym ludziom, czym jest polityka i na czym polega, nie uczy analizowania spraw publicznych, nie ułatwia się im wyrobienia własnych poglądów na ten temat.

Odejście od ignorowania edukacji o polityce jako części edukacji obywatelskiej i podjęcie próby nadrobienia zaległości w tym obszarze, wydaje się absolutnie kluczowe, choć przy obecnym stopniu polaryzacji sceny politycznej i opinii publicznej będzie bardzo trudne. Podjęcie tego wyzwania jest konieczne, jeśli mamy mieć możliwość odbudowania obecnie głęboko podzielonej wspólnoty, w której powinniśmy na nowo umieć się ze sobą nie zgadzać, szanując jednocześnie się nawzajem i ufając sobie.

Edukacja o polityce to wyzwanie dla szkół – przede wszystkim dla nauczycieli, którzy często sami dostrzegają potrzebę prowadzenia podobnych działań, ale nie zawsze czują się wystarczająco dobrze przygotowani do ich prowadzenia, obawiają się też ich podejmować jako potencjalnie kontrowersyjnych.

Działania na rzecz edukacji o polityce powinny doprowadzić do sytuacji, w której młodzi ludzie mają możliwość:

- zdobyć rzetelne informacje na wybrane tematy dotyczące życia publicznego;
- zapoznać się z opiniami na ich temat, formułowanymi przez ekspertów i polityków z różnych partii politycznych;
- analizować zebrane materiały oraz
- określać swój stosunek do omawianego zagadnienia.

Tematami cyklu zajęć (na każdy temat powinno odbywać się kilka zajęć) mogłyby być między innymi:

- polityka społeczna (np. dostępność zasiłków),
- wysokość podatków (progresywność lub liniowość skali podatkowej),
- usługi społeczne (np. warunki świadczenia usług zdrowotnych),
- priorytety polityki zagranicznej,
- polityka ochrony środowiska (np. gospodarka węglowa a zmiana klimatu),
- wybrane kwestie ustrojowe (np. jednomandatowe okręgi wyborcze).

Edukacja o polityce może spełnić swoje założenia jedynie przy zachowaniu neutralności. Wyzwaniem jest w tym przypadku nawet samo zdefiniowanie tego pojęcia. Wydaje się, że zasadne jest postrzeganie zasady neutralności jako pewnego typu idealnego, do realizacji którego dążymy w refleksyjny sposób, ze świadomością jednak, że jej pełna realizacja nie jest możliwa. Procesowi refleksyjnego dążenia do realizacji zasady neutralności sprzyjałoby zaangażowanie w tworzenie programu (w szczególności materiałów edukacyjnych) przedstawicieli zróżnicowanych środowisk ideowych i politycznych (dziennikarzy, badaczy lub nawet byłych polityków).

Zasada neutralności jest również kluczowa na poziomie klasy, w której odbywają się zajęcia z zakresu edukacji o polityce. Postawa nauczyciela i jego umiejętność równego przedstawienia oraz włączenia do analizy i dyskusji zróżnicowanych poglądów i opinii, powinny być emanacją ogólnej zasady neutralności projektu (o której mowa w poprzednim akapicie) i należy je uznać za element kluczowy dla powodzenia projektu.

W dłuższej perspektywie upowszechnianie edukacji o polityce jako części edukacji obywatelskiej stwarza nadzieję na rozwijanie tolerancji politycznej młodych ludzi (rozumianej jako uznanie poglądów, innych niż nasze własne, za legitymizowane w dyskursie publicznym). To właśnie tolerancja polityczna jest kluczowa dla odbudowy wspólnoty – przekraczania istniejących w społeczeństwie podziałów oraz przywracania pierwotnych znaczeń pojęciom takim jak „polityka” i „konflikt”.

Jędrzej Witkowski, zasoby wewnętrzne CEO

Z myślą o zawodach przyszłości

Czy wystarczy dobrze poznać siebie i szkolić się w zawodzie, który pasuje do naszego wyobrażenia o sobie? Nie można zapominać o tym, że na dany zawód musi być zapotrzebowanie na rynku pracy.

Wiele zawodów, które dawniej były cenione i szanowane, np. kowal – dziś należą do niszowych, rzadko spotykanych. Wraz ze zmianą czasów zmienia się zapotrzebowanie na określone usługi. Kiedy głównym środkiem transportu były powozy ciągnięte przez konie, zawód kowala był znacznie bardziej powszechny. Czy można było sobie wtedy wyobrazić zawód mechanika samochodowego?

Te zawody, które dziś wykonywane są już bardzo rzadko określa się jako ginące zawody. Należy do nich np. smolarz (wyrabiał smołę), kaflarz (tworzył ceramiczne kafle), zdun (budował i naprawiał piece).

Ale tak jak dawniej mechanik samochodowy mógł być zawodem rodem z powieści science-fiction, tak dziś musimy być przygotowani na to, że za 15-20 lat powstanie zapotrzebowanie na zawody, które dziś jeszcze nie istnieją. Takie zawody określa się mianem zawodów przyszłości.

Dlaczego to jest ważne?

Gdyby wiele osób kształciło się dziś w zawodach takich jak kowal, zdun czy smolarz – mieliby problem ze znalezieniem pracy, dlatego że mało kto już potrzebuje korzystać z takich usług. Ich pracę często zastąpiły maszyny lub poprzez rozwój technologii przestała być ona w ogóle potrzebna (np. korzystanie z kominków elektrycznych zamiast pieców na opał). Dziś technologia rozwija się jeszcze bardziej i wiele z prac obecnie wykonywanych niedługo będą wykonywać prawie wyłącznie urządzenia zaprogramowane przez ludzi. Praca maszyn jest zazwyczaj bardziej wydajna i zmniejsza koszty pracy. Myśląc o swoim przyszłym zawodzie warto więc nie tylko przyglądać się obecnym zawodom, ale także kierunkom rozwoju i przewidywanym zawodom przyszłości.

Czy wiecie, że...?

Kiedy dorośniecie powstaną zawody, których dziś jeszcze nie ma, dlatego nawet nie można się ich nauczyć w szkole zawodowej i na studiach. Nie oznacza to, że nie można się na nie przygotować. Wciąż powstają nowe specjalizacje i kursy, w odpowiedzi na pojawiające się zapotrzebowanie na konkretne usługi. Warto podążać za trendami i być pionierem w nowej dziedzinie.

Jakie będą zawody przyszłości?

Jak rozpoznać zawody przyszłości? Obserwując tendencje zmian społecznych i technologicznych oraz śledząc sytuacje w krajach lepiej rozwiniętych. Zmiany społeczne to np. większa niż dawniej konieczność zatrudniania opiekunów dla osób starszych, ze względu na starzejące się społeczeństwo. Już dziś mówi się o takim zawodzie przyszłości jak towarzysz osób starszych. Zmiany technologiczne to np. rozwój sztucznej inteligencji i przewidywana konieczność przyuczania ludzi na specjalistów ds. rozwoju sztucznej inteligencji.

Zawody przyszłości będą odpowiadały na potrzeby czasów, w jakich przyjdzie nam żyć w przyszłości. Konieczne jest zatem uwzględnienie postępu, ale także konsekwencji naszego ówczesnego życia (przetwórstwo śmieci, oczyszczanie powietrza z nadmiaru zanieczyszczeń, itp.).

Jak przygotować się na to, czego jeszcze nie ma?

Niech nie zmartwi Was to, że nie wiedząc dokładnie co nadejdzie, trudno się przygotować do przyszłego zawodu. To może także stanowić Waszą przewagę wobec doświadczonych, starszych pracowników na rynku pracy, którzy uczeni byli według starych schematów, nie będących już „na czasie”. Obecnie, bardziej niż posiadanie uprawnień do wykonywania konkretnego zawodu liczy się suma posiadanych kompetencji, które pozwolą odnaleźć się w różnych warunkach i łączyć umiejętności w celu stworzenia nowej jakości pracy.